

KIRJASTOJEN PUOLESTA

Kirjastokirjoittelu työväen- ja porvarilehdissä 1910-1916

Anne Systä

Pro gradu –tutkielma

Informaatiotutkimuksenlaitos

Tampereen yliopisto

Marraskuu 2005

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Informaatiotutkimuksenlaitos

SYSTÄ, ANNE: Kirjastojen puolesta. Kirjastokirjoittelu työväen- ja porvarilehdissä 1910-1916.

Pro gradu –tutkielma, 69 s., 1 liite

Informaatiotutkimus

Marraskuu 2005

Tutkimuksen yleistavoitteena oli selvittää näkyikö 1860-luvulta alkanut lehdistön politisoituminen ja työväenlehtien ja porvarilehtien vastakkainasettelu myös kirjastokirjoittelussa. Tutkimuksessa haettiin vastauksia seuraaviin kysymyksiin: 1) Erosiko porvari- ja työväenlehdissä oleva kirjastokirjoittelu toisistaan? 2) Millaisia kirjastoja haluttiin ja miksi? 3) Oliko taustalla vaikuttamassa joku tietty kirjastoate tai ihanne? 4) Miten venäläistämiskausi vaikutti kirjastokirjoitteluun porvari- ja työväenlehdissä?

Tutkimuksen näkökulma on historiallis-kvalitatiivinen. Tutkimusaineistona olivat Kansanvalistusseuran kirjastokonsulenttina toimineen J. A. Kemiläisen jäämistöön kuuluvat vuosina 1909-1917 kerätyt kirjastokirjoittelua koskevat sanomalehtiartikkelit. Sanomalehtiartikkelit ovat peräisin useista kymmenistä eri lehdistä, joista osa on porvaripuolueiden ja osa sosialistien äänenkannattajia.

Tutkimuksessa selvisi, että kirjastonäkemykset erosivat monelta osin työväen- ja porvarilehtien kirjoittelussa. Kirjastojen tärkeyttä perusteltiin eri aatemaailmasta käsin. Työväenlehdissä sosialismin aate korostui kun taas porvarilehdissä kirjastoihin liitettiin kansallisuusaate ja suomalaisuus. Porvarilehdissä yhtenä perusteluna kirjastojen tärkeyteen nähtiin venäläistämispaineet. Työväenlehdissä venäläistämispolitiikka nähtiin myös haittana, mutta enemmänkin vapaan sanan ja kansalaisoikeuksien vuoksi. Porvarilehdissä amerikkalaiseen kirjastoaatteeseen suhtauduttiin myönteisesti ja amerikkalainen kirjasto nähtiin esikuvana. Työväenlehdissä suhtautuminen amerikkalaiseen kirjastoaatteeseen oli periaatteessa myönteistä, mutta amerikkalaisuus sai myös kritiikkiä. Eniten erimielisyyttä työväen- ja porvarilehtien kirjastokirjoittelussa aiheuttivat kirjavalinnan kysymykset. Kirjastonhoidollisissa asioissa ei eroja juurikaan ollut. Molemmat osapuolet arvostivat kirjastonhoitajan työtä korostamalla työn vaatimaa pätevyyttä ja esittivät siitä maksettavaksi palkkaa. Kummatkin pitivät kunnallista rahoitusta tärkeänä kirjastoille. Edelleen niin työväen- kuin porvarilehdissäkin suhtauduttiin myönteisesti keskitetyn johdon luomiseen kirjastoille.

1. JOHDANTO.....	1
2. TUTKIMUSASETELMA.....	3
3. HISTORIALLISTA TAUSTAA.....	6
3.1. Poliittinen tilanne Suomessa 1910-1916.....	6
3.2. Kansankirjastot.....	9
3.3. Työväenkirjastot.....	11
3.4. Suomalainen lehdistö 1900-luvun alussa.....	12
4. AATTEET KIRJASTOTYÖN TAKANA.....	14
4.1. Kansallisuusaate ja kansansivistystyö.....	14
4.2. Sosialismi ja työväen sivistystyö.....	21
4.3. Amerikkalainen kirjastoate.....	25
5. KÄYTÄNNÖN KIRJASTOTYÖ.....	30
5.1. Kirjavalinta.....	30
5.2. Kirjastonhoito.....	39
5.3. Kirjaston rahoitus ja organisaatio.....	47
6. LOPPUANALYYSI: KIRJASTOT PORVARI- JA TYÖVÄENLEHDISSÄ...	53
7. LÄHTEET.....	61

LIITE 1

1. JOHDANTO

Tämä tutkimus lähti liikkeelle siitä, että sain dosentti Ilkka Mäkiseltä laatikollisen J. A. Kemiläisen jäämistöön kuuluvia sanomalehtiartikkeleita. J. A. Kemiläinen toimi Kansanvalistus-seuran kirjastokonsulenttina 1908-1915. Sanomalehtiartikkelit on kerätty vuosina 1909-1917 ja niitä on yhteensä 1040 kappaletta. Artikkelit ovat peräisin kymmenistä eri lehdistä, joista osa on porvaripuolueiden ja osa sosialistien äänenkannattajia. Tutkielmani aiheena on kirjastoa koskeva kirjoittelu suomalaisissa sanomalehdissä vuosina 1910-1916.

Tässä tutkielmassa tarkastellut kirjastot ovat joko 1800-luvun puolella syntyneitä kansankirjastoja tai 1900-luvun alun koko kansalle tarkoitettuja yleisiä kirjastoja. Työväenkirjastoilla tarkoitetaan työväenyhdistysten tai jonkun muun työväenliikkeen elimen muodostamia kirjastoja, jotka toimivat edistäen työväenliikkeen aatetta, tavoitteita sekä maailmankatsomusta. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät esimerkiksi työnantajien työväkeä varten perustetut kirjastot eikä niitä tämän tutkimuksen lähdeaineiston perusteella juuri käsiteltykään artikkeleissa.

Vuoden 1914 komiteanmietinnössä käytettiin vielä sanaa kansankirjasto vaikka jo pyrittiinkin perustamaan koko kansan kirjastoja. Tämä herätti vastustusta varsinkin siitä syystä, että nimitys estäisi pyrkimyksiä muodostaa kirjastoista yleisiä koko kansankirjastoja.¹ Porvarilehdissä kirjastoja kutsuttiin yleisiksi kirjastoiksi, lainakirjastoiksi, kunnan kirjastoiksi tai julkisiksi kirjastoiksi. Myös kansankirjasto nimitystä käytettiin. Työväenlehdissä työväenkirjastosta käytettiin nimitystä työväenjärjestön kirjasto, työväenkirjasto tai työväenyhdistyksen kirjasto. Myös kansankirjastoista käytettiin työväenlehdissä erilaisia nimityksiä kuten kunnan kirjasto, lainakirjasto, yleinen/julkinen kirjasto, yleinen kansankirjasto tai kansankirjasto.

¹ Komiteanmietintö 1914 s. 16.

Aiempaa tutkimusta tästä aihepiiristä edustaa Pirjo Vatasen väitöskirja Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle. Vatanen tutkii Suomen kirjastoliikkeen kehitystä ja vakiintumista. Hän selvittää sitä miten sääty-yhteiskunnan vanhoista kansankirjastoista amerikkalaisen kirjastoaatteen vaikutuksesta alkoi kehittyä nykyinen yleinen kirjastomme. Kirjastoliike ei ollut suuria joukkoja kokoava kansanliike kuten työväenliike, mutta pyrki palvelemaan kaikkia kansalaisia kaikilla elämänalueilla.

Vatanen pyrkii myös tutkimuksessaan selvittämään millaiseksi kirjastoinstituutio kehittyi amerikkalaisvaikutteiden kautta ja tarkastelemaan kirjastoaatetta ja kirjaston tavoitteita. Vatanen käsittää kirjastoaatteen innovaatioksi, jonka ilmentymä yleinen kirjasto on.²

Toinen tämän työn aiheeseen liittyvä tutkimus on Tuire Kososen Työväen kirjastot Suomessa. Kosonen on selvittänyt 1900-luvun alkuvuosina toimineiden työväenkirjastojen merkitystä ja ominaisluonnetta tämän ajankohdan yhteiskunnassa. Työväenkirjastot toimivat muiden kirjastojen ohella, niitä täydentäen tai niiden kanssa kilpaillen. Työväenliike määrittä niiden toimintatavat ja tehtävät. Työväenkirjastoilla oli suuri merkitys yhteiskunnassa. Kososen mukaan ne edustivat uutta demokraattista sivistysajatusta, koska eivät toimineet minkään ylhäältä ohjautuvan mallin mukaan. Niiden käyttäjillä oli päätösvaltaa kirjaston hallinnollisissa asioissa, käytännön toiminnassa ja kirjalinnassa.³ Molempia tutkimuksia on tässä työssä käytetty keskeisinä lähteinä aikakauden kirjastoihin liittyvän taustakuvan luomisessa.

Aimo Roininen on tutkimuksessaan Kirja liikkeessä: Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1895-1918) tutkinut työväestön ja työväenliikkeen julkista institutionaalista kulttuuritoimintaa kirjallisuuden alueella. Hän on sivunnut myös työväenkirjastoja ja niiden kirjalintaa, mutta varsinaista vertailua kirjastokirjoittelusta työväen- ja porvarilehdissä ei ole tehty.

² Vatanen 2002 s. 13-14.

³ Kosonen 1985 s. 9, 105-106.

2. TUTKIMUSASETELMA

Tutkimuksen näkökulma on historiallinen. Historian tutkimuksessa käytetään yleisimmin nk. hermeneuttista tutkimusmenetelmää. Hermeneuttinen menetelmä on laadullinen tutkimusmenetelmä; siinä tutkimuskohdetta pyritään ymmärtämään suhteessa erilaisiin taustatekijöihin eli konteksteihin. Ymmärtämisen seurauksena syntyy historiallinen tulkinta, jonka avulla tapahtumat tulevat paremmin ymmärretyiksi. Tulkinnassa on tärkeää, että tapahtumia pyritään ymmärtämään niiden omasta aikakaudesta käsin. On myös huomattava, että kysymyksessä ei ole yksiselitteinen syy-seuraus –malli, sillä tulkittua inhimillistä toimintaa ei voi pelkistää lainalaisuuksiin. Tutkimuksen tavoitteena on objektiivinen tulkinta. Täysi objektiivisuus on kuitenkin mahdottomuus, sillä tulkitsija on aina osa oman aikansa historiaa.⁴

Tässä tutkimuksessa pyritään ymmärtämään sanomalehtien kirjastokirjoittelua suhteessa tiettyihin oman aikansa taustatekijöihin. Näin luodaan tulkinta siitä miksi kirjoittelu oli sellaista kuin se oli ja millaisia tavoitteita kirjoittelussa tuodaan esille.

Päiviö Tommilan mukaan 1860-luvulta alkoi lehdistön politisoituminen ja eri puolueet saattoivat kirjoittaa samasta asiasta eri tavalla.⁵ Poliittiset näkemykset vaikuttivat myös siihen millainen kirjasto katsottiin tarvittavan ja mitä kirjastoilla uskottiin ja toivottiin saatavan aikaan.⁶ Tutkielman yleistavoitteena on selvittää miten tämä näkyi sanomalehtien kirjastokirjoittelussa. Tutkimuksessa haetaan vastauksia seuraaviin ongelmiin

- Erosiko porvari- ja työväenlehdissä oleva kirjastokirjoittelu toisistaan ja jos erosi, niin millä tavalla?
- Millaisia kirjastoja haluttiin ja miksi?
- Oliko taustalla vaikuttamassa joku tietty kirjastoate tai ihanne?
- Miten venäläistämiskausi vaikutti kirjastokirjoitteluun porvari- ja työväenlehdissä?

⁴ Gadamer 2004 s. 39-41

⁵ Tommila 1982 s. 13

⁶ Vatanen 2002 s. 110.

Tämä tutkimus antaa yhden näkökulman 1910-1916 kirjastoista käytyyn keskusteluun. Tutkimuksessa analysoidut artikkelit ovat peräisin 44:stä eri porvari ja 15:sta eri sosialistisesta sanomalehdestä. Porvarillisista lehdistä 27 on Nuorsuomalaisen puolueen äänenkannattajia, 13 Suomalaisen puoleen äänenkannattajia ja neljä edustaa Maalaisliittoa. Työväenlehdet olivat kaikki Sosialidemokraattisen puolueen äänenkannattajia. Lehtien puoluekannat on tarkemmin selvitetty liitteessä yksi. Suurlakon jälkeinen aika oli lehdistön politisoitumisen aikaa. Työväenlehdistö kasvoi ja maalaisliiton lehdistö syntyi.⁷

Olen jättänyt vuodet 1909 ja 1917 pois, koska lehtiartikkeleita noilta vuosilta on vain muutamia. Sanomalehtiartikkeleista on ruotsinkielisiä 145 kappaletta, mutta en ole ottanut niitä tutkimukseeni mukaan järkevän ajankäytön ja aineiston laajuuden vuoksi. Myös paikallislehdet rajasin lähdeaineiston ulkopuolelle, sillä niiden olemukseen kuuluu ettei niiden poliittista kantaa virallisesti määritellä.⁸

Lähdeaineiston ongelma on se, että ei ole tietoa siitä kuinka kattavasti kirjastokirjoittelua koskevia sanomalehtiartikkeleita on kerätty. Jokin näkökulma voi siis jäädä tässä työssä huomaamatta, jos sitä koskeva artikkeli puuttuu kokoelmasta. Lähdeaineisto on kuitenkin käyttökelpoinen, koska artikkeleita on paljon ja ne ovat eri puolueiden lehdistä ja käsittelevät eri asioita. Tämän vuoksi saadaan melko objektiivinen kuva tutkittavasta asiasta. Käytännössä ei pro gradun työn puitteissa olisi ollut järkevää lukea kymmeniä eri sanomalehtiä useiden vuosien ajalta. Sanomalehtiartikkelikokoelma tarjoaa laajemman yleiskuvan kirjastokirjoittelusta kuin keskittyminen vain muutamaankin lehteen. Kaikki suomenkieliset artikkelit olen käynyt läpi, mutta kaikkia niitä ei tietenkään käytetä lähteenä tässä työssä silloin kun niissä ei ole tämän työn kannalta relevanttia tietoa. Tutkimuskohde on rajattu selkeästi koskemaan kirjastokirjoittelua. Tutkimus keskittyy tutkimaan kansankirjastoa, joka vähitellen oli jo siirtymässä tai siirtynyt amerikkalaismalliseen kaikille tarkoitettuun yleiseen kirjastoon ja työväenkirjastoa koskevaa kirjoittelua.

Olen jättänyt pois esimerkiksi ilmoitusluontoiset asiat tai kirjankustantajien kirjaesittelyt. Myös yliopiston kirjastoon, oppilaskirjastoon tai eduskunnan kirjastoon liittyvät kirjoitukset olen jättänyt pois.

⁷ Nygård 1987 s. 20

⁸ Aalto & Santonen 1985 s. 14.

Sama lehtiartikkeli saattoi olla muutamassa eri sanomalehdessä. Kirjastoseura pyrkiin läheiseen yhteyteen sanomalehdistön kanssa ja perusti syksyllä 1910 seuran yhteyteen artikkelitoimiston välittämään kirjastokysymyksiä käsitteleviä artikkeleita maaseutulehdistöön. Ensimmäisenä vuonna noin 20-30 sanomalehteä oli ottanut vastaan tarjotut kolme artikkelia.⁹

Tutkimuksen ensivaiheessa järjestin artikkelit kronologiseen järjestykseen oman työni helpottamiseksi. Sen jälkeen luin läpi kaikki lähdeaineistooni kuuluvat suomenkieliset artikkelit saadakseni yleiskuvan lehtikirjoittelusta ja teemoista, mistä oli kirjoitettu.

Tutkielman peruslähtökohta oli porvari- ja työväenlehtien vastakkainasettelu ja se aatemaailma, mitä ne edustivat. Aineistoa läpikäydessä yllätyin siitä, kuinka selvästi työväen- ja porvarilehtien aatemaailma näkyi myös kirjastokirjoittelussa. Itse teemat nousivat osittain lähdeaineistosta eli siitä mistä oli kirjoitettu ja mitä aiheita oli käsitelty.

Tutkielman rajauksen jälkeen analysoitavaksi jäi 357 sanomalehtiartikkelia., jotka olivat relevanteimpia tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta. Näistä artikkeleista tein muistiinpanot. Niitä kaikkia ei kuitenkaan ole käytetty tässä tutkielmassa lähteenä sen vuoksi, että sama asia saattoi olla useassa eri lehtiartikkelissa ja usein jopa sama artikkeli oli julkaistu useammassa kuin yhdessä lehdessä. Muistiinpanot luin edelleen poimien yhden teeman kerrallaan alleviivaten ja tehden merkintöjä artikkeleista. Tutkielman aikaa vievin ja työläin osuus oli lähdeaineiston järjestäminen ja muistiinpanojen tekeminen, koska materiaalia oli niin paljon.

⁹ Sulin 1981 s. 5.

3. HISTORIALLISTA TAUSTAA

3.1. Poliittinen tilanne Suomessa 1910-1916

Vuonna 1809 Suomi liitettiin Venäjän yhteyteen ja sai laajan autonomisen aseman. Suomelle luotiin oma keskushallintosysteemi. Tällä varmistettiin Suomen kivuton siirtyminen Venäjän yhteyteen. Suomen taloudellinen ja kulttuurinen kehitys oli etu myös Venäjälle, koska näin katsottiin, että Suomi olisi valmis myös puolustamaan omia etujaan ja toimisi ”puskurialueena” Ruotsia vastaan.¹⁰

1800-luvun lopulla Suomen lojaalisuutta alettiin epäillä ja Suomen erityisasema alkoi tuntua venäjän hallituspiireissä Venäjän etujen vastaiselta. Suomi haluttiin liittää tiukemmin keisarikunnan yhteyteen ja niin sanottu ensimmäinen sortokausi sai alkusysäyksensä helmikuun manifestista 1899. Manifestissa vaadittiin tiukempia toimia Suomen saattamiseksi lähemmäksi Venäjää. Esimerkiksi venäjän kieli oli saatava senaatin, virastojen ja koulujen kieleksi ja venäläisille oli sallittava samat oikeudet kuin Suomen kansalaisille Suomessa. Suomen oma tulli- ja rahalaitos oli lakkautettava. Suomalaiset olivat eri mieltä siitä miten sortotoimiin tulisi suhtautua. Perustuslailliset kannattivat passiivista vastarintaa ja suomettarelaiset pitivät viisaampana taipua määrättyihin myönnytyksiin kansallishengen säilyttämiseksi. Ensimmäinen sortokausi päättyi vuoden 1905 suurlakkoon.¹¹

Vuonna 1906 Suomi sai yksikamarisen parlamentin ja siirtyi Euroopan uudenaikaisimpaan kansanedustuslaitokseen, joka perustui yleiseen äänioikeuteen. Ensimmäinen eduskunta valittiin 1907.¹² Kaikki suomalaisen yhteiskunnan keskeiset ongelmat ja kehittämiskohteet olivat esillä eduskunnassa, silti tuloksia saatiin aikaan vähän. Tämä johtui osaltaan eduskunnan sisäisistä erimielisyyksistä, mutta myös siitä ettei hallitsija vahvistanut eduskunnan hyväksymiä lakeja. Eduskunnan toiminta oli koko ajan riippuvainen hallitsijan luottamuksesta.¹³

Vuoden 1906 äänioikeusolojen ja edustuslaitoksen muutos oli suuri valtiollinen murros.

¹⁰ Klinge 1983 s. 11-12.

¹¹ Klinge 1983 s. 29-30.

¹² Kolbe 2003 s. 32-33.

¹³ Klinge 1997 s. 459-465.

Muutoksen johdosta puolueet varsinaisesti syntyivät ja kehittyivät. Kaksi uutta puoluetta syntyi. Työväenpuolue ja maalaispuolue pyrkivät kokoamaan toimintaansa niitä kansankerroksia, joilla aikaisemmin säätyedustuksen aikana ei ollut ollenkaan tai erittäin vähän sananvaltaa.¹⁴

Koko autonomian ajan venäjän hallitsija oli riippuvainen Suomea koskevissa asioissa lähimpien luottamuselimiä aloitteista ja asiantuntijuudesta. Hallitsijalla ei ollut mahdollisuutta paneutua laajan maan kaikkeen toimintaan ja erityiskysymyksiin. Suomen senaatilla ja Pietarissa toimivalle suomalaiselle ministerivaltiosihteerille jäi vaikutusmahdollisuuksia tietysti hallitsijan hyväksymän perussuunnan puitteissa.¹⁵

Senaatille kuului toiminta Suomen sivistystarpeiden tyydyttämiseksi. Hallitsija kuitenkin ajoittain halusi vaikuttaa voimakkaastikin kulttuuritoimintaa koskevissa asioissa. Hallitsijan vaikuttimena ei kuitenkaan niinkään ollut sivistyskysymykset kuin valtakunnan poliittisen edun ja turvallisuuden valvominen. Sivistys- ja kulttuurielämän kysymykset olivat aina valtiollisia kysymyksiä ja saattoivat vaikuttaa yhteiskunnan ja valtion toimintaan haitallisesti.¹⁶

Venäjän johtavissa piireissä alettiin vaatia jälleen hallinnollista yhdenmukaistamista. Kesäkuussa 1908 keisari vahvisti ministerineuvoston pöytäkirjan, jossa määriteltiin Suomen asiain esittelyjärjestys. Venäjän hallituksen tuli esitellä keisarille kaikki Suomea koskevat asiat. Aikaisemmin suomalainen ministerivaltios sihteeri oli esitellyt suoraan keisarille Suomea koskevat asiat. Senaatin johtoon tuli myös venäläinen kenraali, ja vuonna 1910 Suomen eduskunnan lähes kaikki valta siirrettiin Venäjän duumalle.¹⁷

Maaliskuussa 1910 annettiin manifesti valtakunnanlainsäädännöstä, ja se korvasi helmikuun manifestin ja sen soveltavat säädökset. Siinä määriteltiin esimerkiksi Suomen erityishallinnon perusteita, venäjän kielen asemaa ja venäläisten oikeuksia Suomessa. Tämän lain nojalla erityinen komitea laati laajan lainsäädäntöohjelman Suomea varten ja siinä eriteltiin mitkä asiat kuuluivat yleiseen ja mitkä Suomen

¹⁴ Borg 1965 s.26.

¹⁵ Ruutu 1983 s.74.

¹⁶ Ruutu 1983 s. 74.

¹⁷ Rasila 1977 s.32.

paikalliseen lainsäädäntöön. Ohjelma tuli julki vuonna 1914 ja tunnetaan ”suurena venäläistämishjelmana”. Sota ja vallankumous estivät kuitenkin sen toteuttamisen. Merkittävin vuoden 1910 lain nojalla säädetty laki oli vuoden 1912 ns. yhdenvertaisuuslaki. Tämä aiheutti Suomessa erityisen suurta vastusta. Lain mukaan venäläisille annettiin samat oikeudet kuin Suomen kansalaisille lukuun ottamatta äänioikeutta vaaleissa.¹⁸

Suomessa poliittista kenttää jakoi suhtautuminen venäjään ja porvarillinen ja sosialistinen maailmankatsomus. Suhtautuminen Venäjään oli erilaista kuin ensimmäisellä sortokaudella. Perustuslaillinen puolue eli nuorsuomalainen puolue ja suomalainen puolue lähestyivät toisiaan muodostaen rintaman sekä venäläistämispoliittikkaa että työväenliikettä vastaan. Vastaavasti sosiaalidemokraattinen puolue kohdisti vastarintansa venäläistä taantumusta ja kotimaista porvaristoa vastaan.¹⁹

Vaikka taistelu venäläistämisyhkimyksiä vastaan tehosti kansallisen yksimielisyyden vaatimusta niin samaan aikaan puolueiden väliset ristiriidat edellyttivät uskollisuutta omalle aatesuunnalle ja puolueelle. Puolueet käyttivät erimielisyyksiään vaalipropagandaan. Sosiaalidemokraatit moittivat porvareita uudistusten jarruttamisesta ja porvarilliset puolueet taas syyttivät sosiaalidemokraatteja liiallisesta radikalismista.²⁰

Ensimmäinen maailmansota vuonna 1914 merkitsi uutta tekijää Suomen ja Venäjän välisissä suhteissa. Suomikin julistettiin sotatilaan ja siviilihallinto alistettiin sotilashallintoon. Maassa astuivat voimaan julkisuus- ja kokoontumisvapauden rajoittamista koskevat määräykset. Sanomalehdistö joutui sensuurin alaiseksi. Lainsäädäntötoiminta keskeytyi ja hallitsija määräsi valtiopäivien kokoon kutsumisen lykättäväksi siksi, kunnes sota-ajan poikkeukselliset olot ovat menneet ohi. Siitä huolimatta vuonna 1916 pidettiin eduskuntavaalit, joissa sosiaalidemokraatit saivat ehdottoman enemmistön. Sodan puhjettua Suomessa ruvettiin pohtimaan, millä tavalla sotatilannetta voitaisiin käyttää lieventämään Venäjän tuomaa painetta.

¹⁸ Jussila 1996 s. 84.

¹⁹ Roininen 1993 s. 61.

²⁰ Virrankoski 2001 s. 607, 609.

Venäläistämispolitiikan vastustaminen ilmeni julkisissa puheissa ja kirjoituksissa sekä passiivisessa vastarinnassa.²¹

3.2. Kansankirjastot

Kansallinen herätys vaikutti kirjastojen syntyyn. Snellmanin alkuun saattama liike halusi kasvattaa suomenkielisen sivistyneistön. Yhteinen kieli oli tärkeä sekä kansalliselle sivistykselle että kansankunnan olemassaololle. Haluttiin sivistää koko kansa ja haluttiin oma kansalliskirjallisuus.²² 1800-luvulla kansankirjastot olivat lähinnä tarkoitettu alemmaa kansanluokkaa varten. Ne koostuivat lähinnä rahvaalle tarkoitettu kirjallisuudesta ja sivistyneistö ei pitänyt suotavana käyttää kansankirjastoa.²³

Ensimmäiset kirjastoliikkeen pioneerit olivat kansanvalistajia. Kansanvalistusseuran toiminta oli erityisen tärkeää kirjastotoiminnan kehitykselle. Seuran päätoimena oli halpahintaisen ja kansantajuksen kirjallisuuden painattaminen ja levittäminen. Vuonna 1893 seura asetti erityisen kirjastovaliokunnan. Kirjastovaliokunnan tavoitteena oli saada jokaiseen kuntaan ainakin yksi kansankirjasto ja sille jokavuotinen avustus. Kansankirjastotilasto haluttiin pitää myös ajan tasalla.²⁴ Seuran toimesta laadittiin esimerkiksi kirjaston mallisääntöjä ja kirjastonhoidon apuneuvoja. Vuosina 1902-1907 julkaistiin 2000 teosta sisältävä ns. arvosteleva luettelo avuksi kirjastoille kirjallisuuden hankintaa varten. Kirjojen arvostelu ja selostus siirtyi sen jälkeen Kirjastolehteen. Vuonna 1910 lehti siirtyikin vasta perustetun Suomen kirjastoseuran haltuun.²⁵

Autonomian ajan lopulla eduskunnassa tehtiin useita aloitteita, että valtio pysyvästi ottaisi kirjastotoimen johtaakseen. Vuonna 1913 senaatti asetti komitean miettimään kirjastotoimen järjestämistä keskuskirjaston avulla. Komiteanmietintö ilmestyi vuonna 1914.²⁶ Mietinnössä esitettiin, että maan kirjastotoimen järjestämistä ja johtamista varten asetettaisiin kirjastovaltuuskunta ja perustettaisiin keskuskirjasto sekä sen

²¹ Rasila 1977 s. 54-58.

²² Ruutu 1983 s. 86, 88.

²³ Karjalainen 1977 s. 3, 15.

²⁴ Inkilä 1960 s. 50, 173.

²⁵ Karjalainen 1984 s. 52-53.

²⁶ Vatanen 2002 s.170-171.

yhteyteen kirjastotoimisto.²⁷ Valtio ryhtyi kuitenkin hoitamaan ja johtamaan kirjastotoimintaa vasta itsenäisyyden aikana.²⁸

Ennen ensimmäistä maailmansotaa oli maalaiskunnissa ja kauppaloissa 390 kunnallista kantakirjastoa ja 1070 piirikirjastoa sekä yhdistysten kirjastoja 840, joista useimmat sulautuivat aikanaan kunnallisiin kirjastoihin.²⁹ 1900-luvun alkupuolella monet kirjastot olivat varojen puutteen tähden pieniä, kirjakokoelmat olivat pieniä ja niiden hoito oli puutteellista. Vain pieni osa kuntia avusti kirjastoja ja avustukset olivat yleensä hyvin pieniä. Myös valtiovallan taholta kirjastojen tukeminen oli vasta harkinnassa.³⁰

Kirjastotoiminnan kehitystä häirtäsi kirjastoliikkeen hajanaisuus. Irrallaan toimivia kirjastoja ei pitkään aikaan kukaan ohjeistanut tai yhtenäistänyt avustamisesta puhumattakaan. Kirjastotoiminta kehittyi epätasaisesti. Niillä paikkakunnilla, joilla kirjastotoiminta oli kehittynyt pitemmälle, oli huomattava vaikutus sivistyslaitoksina.

Kaupunkikunnat etenkin yksityisten aloitteesta alkoivat vähitellen ottaa kirjastoja haltuunsa. Vuonna 1921, kun valtio otti kirjastotoiminnan hoitoonsa, maamme jokaisessa kaupungissa oli jo kunnallinen kirjasto.³¹

Vaikka eduskunnassa myönnettiin vuosina 1910-1915 tuntuja summia kansankirjastojen avustamiseen, nämä jätettiin kuitenkin toistuvasti keisarin taholta vahvistamatta. Vain vuonna 1908 senaatti myönsi Kansanvalistusseuralle kansankirjastojen hyväksi tehtyjen toimenpiteiden osittaiseksi korvaukseksi 3000 markkaa ja kansankirjastoille jaettavaksi 5000 markkaa.³²

1900-luvun alussa amerikkalaiset ja anglosaksiset kirjastoajatukset levisivät myös Suomeen. Kirjastoista pyrittiin poistamaan hyväntekeväisyyden leima. Silti köyhäinavun leima seurasi kirjastoja vielä pitkälle 1900-luvulle asti.³³ Amerikkalaisen kirjastoatteen mukaan kirjasto kuului kaikille ikään, säätyyn, varallisuuteen tai

²⁷ Komiteanmietintö 1914 s. 32.

²⁸ Karjalainen & Toiviainen 1984 s. 53.

²⁹ Laurila 1974 s. 242-243.

³⁰ Komiteanmietintö 1914 s. 4, 19.

³¹ Karjalainen & Toiviainen 1984 s.51.

³² Karjalainen 1977 s. 143.

³³ Karjalainen 1977 s. 6-7.

mielipiteisiin katsomatta. Kirjaston käytön tuli myös olla ilmaista ja yhteiskunnan velvollisuutena pidettiin kirjastojen ylläpitoa.³⁴

Autonomian aikana amerikkalainen kirjastoate toimi käytännössä vain kaupungeissa ja kaupunkien kirjastoista tuli esikuvia.³⁵ Maaseudulla kehitys oli kauan hidasta. Maaseudulla kirjastoille ei ilmeisesti asetettu sellaisia odotuksiakaan kuin kaupungeissa väestön elinkeinorakenteesta ja koulutustasosta johtuen.³⁶ Maaseudun kirjastojen kehitys pääsi kunnolla alkuun oikeastaan vasta vuoden 1928 jälkeen, kun uusi kirjastolaki hyväksyttiin ja valtio otti kirjastotoimen hoitaakseen.³⁷

3.3. Työväenkirjastot

Työväenkirjastot olivat työväenyhdistysten tai muun työväenliikkeen elimen omistamia. Ne toimivat työväenliikkeen aatteen mukaisesti ja niiden tavoitteena oli edistää työväenliikkeen tavoitteita. Työväenliike siten määrittä niiden tehtävät ja toiminta edellytykset. Työväenkirjastot toimivat muiden kirjastojen ohella. Ne saattoivat täydentää muiden kirjastojen tarjontaa tai jopa kilpailla niiden kanssa.³⁸

Työväenkirjastojen käytännön toiminta ei paljonkaan poikennut kansankirjastojen toimintamuodoista. Suurin ongelma kirjastojen toiminnassa oli jatkuvuuden ja varojen puute. Poikkeuksellinen ero kansankirjastoihin nähden oli se, että työväenkirjastot olivat käyttäjiensä hallitsevia ja valvomia. Työväenyhdistysten jäsenet tekivät päätökset kirjastohallinnon järjestämisestä ja kirjaston perustamisesta. He pystyivät tekemään myös aloitteita kirjallisuuden hankkimiseksi kirjastoihin. Yhdistysten jäsenillä oli siis lopullinen päätösvalta kirjastonhoidossa. Kansankirjastot olivat aikoinaan perustettu nimenomaan ylhäältäpäin tapahtuvaa sivistystyötä varten.³⁹

Työväenkirjastoja oli koko maassa, mutta alueellisia eroja esiintyi runsaasti niiden toiminnassa ja koossa. Työväenkirjastoverkko kasvoi vuosina 1906-1910 voimallisesti.

³⁴ Vatanen 2002 s. 12.

³⁵ Vatanen 2002 s. 176, 190.

³⁶ Vatanen 2002 s. 189, 195.

³⁷ Kosonen 1985 s. 105-106.

³⁸ Kosonen 1985 s. 9-10.

³⁹ Kosonen 1985 s. 44-45, 103.

Tämä liittyi kiinteästi työväenliikkeen yleiseen läpimurtoon. Kirjastojen lukumäärä ei lisääntynyt vuoden 1912 jälkeen enää vaikka niiden määrä kasvoikin. Vuonna 1916 työväenkirjastoja oli 1070.⁴⁰

Työväenkirjastoja käyttivät etupäässä työväenyhdistysten jäsenet, mutta paikkakunnilla, joilla muu kirjastotarjonta oli huonoa tai muuta kirjastoa ei ollut, työväenkirjasto tyydytti lukuhaluja yleisemminkin.⁴¹

3.4. Suomalainen lehdistö 1900-luvun alussa

Stuart Hall toteaa, että riippumattoman ”yleisen mielipiteen” nousu, markkinoille suunnattu kirjallinen tuotanto ja vapaa lehdistö kytkeytyivät kaikki kaupungistuneen porvariston nousuun. Yksi suuri kaupallinen julkaisumuoto oli sanomalehti. Sanomalehdet muotoilivat keskiluokan kokemuksia ja ilmaisivat sen kulttuurisia ideoita ja pyrkimyksiä.⁴² Suomalainen tiedonvälitys oli 1800-luvun lopulle saakka lähes kokonaan sivistyneistön hallitsemaa, mutta 1800-luvun lopulla muotoutui uusi sanomalehtien ja kirjallisuuden lukijakunta, työväki. Sanomalehdet välittävät tietoa yhteiskunnan kulttuurisista arvoista ja toimivat myös tavoitteiden herättäjänä näitä arvoja kohtaan. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa sanomalehdistöllä oli suuri merkitys tiedonvälittämisessä, koska juuri muita viestintävälineitä ei ollutkaan.⁴³

Pohjanlahti-lehdessä todettiin, että kirjastojen hyväksi toimiminen oli kansallinen velvollisuus ja myös sanomalehdistön oli syytä käsitellä tavallista enemmän kirjallisuus- ja kirjastoasiaa näinä aikoina.⁴⁴

Kansan valistustason nousu ja tiedonhalun kasvu kansakoulun myötä sekä liikenteen ja tekniikan kehitys antoivat edellytyksiä lehdistön kasvulle Suomessa. Lehdistö kehittyi

⁴⁰ Kosonen 1985 s. 50.

⁴¹ Kosonen 1985 s. 78.

⁴² Hall 1992 s.223.

⁴³ Roininen 1993 s. 1.

⁴⁴ Pohjanlahti 10.10.1916.

todelliseksi joukkotiedotusvälineeksi 1900-luvun alkuvuosina ja tavoitti autonomian ajan loppuvuosina koko yhteiskunnan.⁴⁵

Lehdet ilmestyivät useimmiten kaupungeissa ja 1900-luvun alkuvuosina pienissäkin kaupungeissa saattoi ilmestyä kolme tai neljä lehteä. 1910-luvulla oli Suomessa jo 322 eri sanomalehteä.⁴⁶

Tunnusomaista 1860-luvulta lähtien vuoteen 1917 oli lehdistön politisoituminen. Suomenkielinen lehdistö jakaantui. Nuorsuomalainen lehdistö alkoi muodostua 1880-luvulla. Suomenkielinen lehdistö korosti syntymästään saakka valistavaa ja opettavaa tehtävää.⁴⁷

1890-luvulta asti kehittynyt työväenlehdistö oli merkittävä tekijä kulttuurisista ja yhteiskunnallisista arvoista käydyssä keskustelussa. Työläiset eivät mukautuneet sivistyneistön kansallisen yhtenäiskulttuurin tavoitteisiin ja vanhakantaisena ja epätasa-arvoisena pitämäänsä kansakuvaan.⁴⁸

Suurlakon jälkeen työväenlehdistö kasvoi huomattavasti ja samalla radikalisoitui. Sosiaalidemokraattinen puolue vaikutti työväenlehtien linjaan. Työväenlehdistön ja porvarilehdistön välillä oli jatkuva polemiikki. Suurimmat erimielisyydet johtuivat yhteiskunnallisten näkemysten erilaisuudesta. Toisen sortokauden aikana porvarilliset puolueet lähentyivät toisiaan. Porvarillinen lehdistö muodosti rintaman sosialismia vastaan.⁴⁹

Viimeisin ajanjakson poliittisista lehtiryhmistä oli Maalaisliiton lehdistö. Se sai lukijakuntansa etupäässä entisten nuor- ja vanhasuomalaisen piiristä. Tämä lehdistö kuului siten porvarilliseen lehdistötyyppiin.⁵⁰

⁴⁵ Tommila 1971 s.6-34.

⁴⁶ Tommila 1983 s.286.

⁴⁷ Tommila 1971 s. 21, 26, 32.

⁴⁸ Roininen 1993 s. 1, 4.

⁴⁹ Nygård 1983 s. 41, 150-151.

⁵⁰ Tommila 1983 s. 284-286.

Melkein koko autonomian ajan puuttui Suomesta painovapaus. Vuosina 1906-1908 tehtiin kolme eri ehdotusta painovapauslaiksi, mutta keisari ei kuitenkaan hyväksynyt ehdotuksia.⁵¹

Sensuuri poistettiin vuoden 1905 suurlakon jälkeen ja lehdistössäkin esiintyi jyrkkää, jopa riehakasta kirjoittelua. Lehdistön vapauden kasvaessa se alkoi pitää itseään yleisen mielipiteen tulkkina ja sen merkitys mielipiteitä luovana tekijänä lisääntyi. Ensimmäisen maailmansodan syttyessä sensuuri palasi lehdistöön. Venäjään liittyvää poliittista kirjoittelua ei kuitenkaan estetty. Tommila arvioi, että Venäjällä ehkä katsottiin rajamaan lehdistön merkitys pieneksi ja venäläistäminen oli toteutumassa muutenkin Suomessa.⁵²

4. AATTEET KIRJASTOTYÖN TAUSTALLA

4.1. Kansallisuusaate ja kansanvalistustyö

Vuosisadan vaihteessa erilaiset yhdistykset järjestivät paikallisella tasolla kulttuuritoimintaa esimerkiksi iltamia, lukutupia, kirjastoja ja kirjallisuuden levitystä. Yhdistysten välityksellä sivistyneistö ja kansa olivat vuorovaikutuksessa keskenään. Ne tarjosivat myös väylän uusien aatteiden leviämiseksi. Sortokauden vaikutuksesta johtuen joukkojärjestöjen haluttiin olevan epäpoliittisia ja yritettiin löytää yhteistä pohjaa kansalaisille. Ainoa poliittinen aate, joka hyväksyttiin oli isänmaallisuuden aate.⁵³

Fennomaanien teoreettiset perusteet ja tavoitteet olivat peräisin J. V. Snellmanin hegeliläisen tradition pohjalta kehitellystä valtio- ja yhteiskunta käsityksestä. J. V. Snellmanin keskeinen ajatus oli, että valtion tulevaisuus rakentui kansallisen sivistyksen varaan. Kansallisen sivistyksen vahvistaminen oli ensimmäinen ja tärkein tehtävä. Suomen kansa saisi itsenäisen aseman ja tehtävän kansakunnan historiassa vain

⁵¹ Nygård 1987 s. 14.

⁵² Tommila 1985 s. 287.

⁵³ Stenius 1977 s. 77, 91.

jos sivistyneistö omaksuu suomen kielen. Tavoitteena oli myös sivistyneistön ja kansan lähentyminen ja julkisen keskustelun herättäminen.⁵⁴

Osaltaan fennomaanisen liikkeen ansiosta Suomeen levisi kasvatusoptimismi. Jokainen yksilö tuli kasvattaa poliittiseksi, tasa-vertaiseksi ja täysi-ikäiseksi toimijaksi.⁵⁵

Kansallisuusaate vaikutti vahvasti kansansivistystyöhön. Kansa haluttiin herättää tietoiseksi historiallisesta tehtävästään ja erikoislaadustaan. Venäläistämispolitiikka antoi käyttövoimaa myös kansansivistystyölle, mutta samalla se rajoitti kansansivistystyön tavoitteita. Historiallisesta tilanteesta lähtevät tavoitteet näkyivät yksityisissä työmuodoissa ja laitosten toiminnassa. Vasta itsenäisyyden aikana saivat huomiota yksilön kokonaispersoonallisuuden kannalta tärkeät alueet.⁵⁶

Porvarilehdissä yhtenä perusteluna kansansivistystyön tärkeyteen nähtiin historiallinen tilanne ja venäläistämispolitiikka. Snellmanin ajatus ”sivistyksen voimasta kansakuntamme pelastajana” näkyi kirjoittelussa. Kansansivistys oli tärkeää ”näinä vaikeina aikoina” ja valistus oli ”kansan kilpi, Suomen suoja”. Sivistys nähtiin puolustuskeinona ulkoa tulevaa painostusta vastaan.⁵⁷ Todettiin, että kansalla, joka tahtoo elää ja säilyä ei ole varaa pysäyttää kehitystyötään. Valppaalla ja valistuneella kansalla oli aina keinoja kehitystyön tekemistä varten huolimatta ulkoapäin tulevasta painostuksesta. Niin kauan kuin kansalla oli henkinen pääoma ja se tahtoo sen säilyttää ja sitä kartuttaa ei voi mikään mahti sitä nujertaa, mutta siitä luopuminen tuottaa henkisen ja valtiollisen orjuuden.⁵⁸

⁵⁴ Liikanen 1995 s. 100, 124, 127.

⁵⁵ Stenius 1992 s. 184.

⁵⁶ Karjalainen 1984 s. 24-25.

⁵⁷ Helsingin Sanomat 4.5.1910, Suomalainen Kansa 22.6.1910, Karjala 7.10.1910.

⁵⁸ Viipuri 14.6.1911, Lappeenranta 26.5.1914.

Valtion tulevaisuus oli siis riippuvainen kansan sivistyksestä, esimerkiksi Savo-lehti kirjoitti 20.9.1910:

” Kun helmikuun manifesti v.1899 ennätti tulla tunnetuksi täällä Karjalan perukoilla, nousi koko kansa kuin yksi mies uhkaavaa sortoa vastustamaan. Jokainen tajusi heti, että isänmaa on vaarassa ja että sitä on ryhdyttävä yksimielisyydellä ja tarmolla puolustamaan. Ei asevoimalla vaan ainoastaan kansan syvien rivien sivistystason kohottamisella ja kansallishengen herättämisellä.”⁵⁹

Myös Kansanvalistusseurassa sihteerinä toiminut A. A. Granfelt kirjoitti Mikkelin Sanomissa 10.11.1910, että tiedottomuus ja pintapuolisuus olisivat kansan turmio. Valistusta tulisi syventää ja Granfeltin mukaan tarvittiin enemmän tosietoa ja perinpohjaisuutta, jotta voitaisiin vastustaa sekä ulkoisia että sisäisiä vihollisia.⁶⁰

Suomalainen kansa oli saatava sivistyskansojen joukkoon ja tässä kansansivistystyössä juuri kirjastoilla oli keskeinen tehtävä. Kirjallisuus oli se aitta, johon kaikki sivistysvaikutukset kerättiin. Kehotettiin tukemaan kirjastoliikettä, koska hyvillä kirjoilla oli suuri merkitys kansojen kehityksessä.⁶¹

Snellmanin mielestä yhteinen kieli oli erittäin tärkeä kansalle. Yhteisen kielen avulla voidaan siirtää eteenpäin kansanperinnettä. Kansalliskirjallisuus kertoo muille kansoille kansan olemassaolosta ja myös kansa itse oppii tuntemaan ”oman laatunsa”. Snellmanin mukaan yhteinen kieli oli edellytys kansakunnan kehittymiselle ja säilymiselle.⁶²

Viipuri-lehti kirjoitti 15.6.1911:

” Onnellinen se kansa, joka pystyy synnyttämään ja kasvattamaan omaa äidinkielistä raitista kirjallisuutta ja sitä ahkerasti viljelee.”⁶³

⁵⁹ Savo 20.9.1910.

⁶⁰ Mikkelin Sanomat 10.11.1910.

⁶¹ Tampereen Sanomat 22.8.1913, Suupohjan Kaiku 4.3.1915.

⁶² Ruutu 1983 s. 88.

⁶³ Viipuri 15.6.1911.

Kirjallisuuden viljeleminen katsottiin työksi sukupolvien hyväksi. Kirjastoilla oli ensisijainen tehtävä elvyttää kansan lukutaitoa. Kansa oli saatava lukemaan ja siten saatettaisiin kansalliskirjallisuus eläväksi voimaksi kansan valistuselämässä.⁶⁴ Tämä työ ei kuitenkaan ollut aina helppoa. Vaikka Snellmanin ajan jälkeen oli kansallinen kirjallisuus kasvanut ja lukuhaluakin lisääntynyt silti nähtiin aihetta huoleen. Vakava pyrkimys itsensä sivistämiseen ja kehittämiseen oli vielä vähäistä, luettiin vain sitä mikä sattui käsiin joutumaan.⁶⁵ Kodin piti olla nimenomaan suomalainen. Suomalainen kirjallisuus oli tärkeää. Kirjastot voisivat tehdä tunnetuksi suomalaista kirjallisuutta ja kansallisia suurmiehiä. Kansan sivistys lähti työstä kotimaisen kirjallisuuden ja kirjastojen hyväksi. Kansalliskirjallisuus oli suurta ja arvokasta.⁶⁶

Kansanvalistusseura perustettiin fennomaanisen sivistyneistön aloitteesta. Yleisesti kansanvalistustoiminnalla nähtiin olevan suuri edistyksellinen ja yhteiskunnallinen merkitys. Päälinjana oli tasa-arvon ajatus, kaikkien oikeus sivistykseen ja sivistyksen mahdollistamaan yhteiskunnalliseen nousuun. Toisaalta aatemaailma ei ollut ristiriidaton vaan edusti uudenlaista sosiaalisten suhteiden määrittelyä. Valistuskokouksissa yleisesti käytetty tunnuslause ”Valoa kansalle” kätki sisälleen jaottelun valon tuojien ja valon tarpeessa olevien välillä. Yhteiskunnallista hierarkiaa perusteltiin sivistyksen avulla. Sosiaalisia ongelmia määriteltiin vain moraalisiin kannanotoin eikä puututtu yhteiskunnallisiin ongelmiin suoraan.⁶⁷

Kansanvalistustyön osana kansankirjastoilla oli merkittävä rooli. Kansankirjastot osaltaan vaikuttivat kansallisaatteen ja isänmaallisuuden leviämiseen rahvaan keskuuteen. Yleisen kansanvalistuksen kannalta kansankirjastoilla oli välineellinen arvo. Kansankirjastojen avulla voitiin levittää kansankielistä kirjallisuutta. Fennomaaneille kansanvalistustyö oli tärkeää etenkin maaseudulla, jossa suuri osa kansasta asui.⁶⁸

⁶⁴ Viipuri 15.6.1911, Tampereen Sanomat 12.6.1912.

⁶⁵ Lahti 3.4.1913.

⁶⁶ Kaleva 7.10.1916, Viipuri 10.10.1916.

⁶⁷ Liikanen 1995 s. 239- 240.

⁶⁸ Sulin 1981 s. 10, 14, 104.

Porvarilehdissä erityisesti maatalviljelevän väestön sivistystyötä pidettiin tärkeänä ja tässä työssä tukena olivat kansankirjastot. Kirjastojen tuli palvella kaikkia myös sivistynyttä maalaisväestöä. Kaupunkilaisilla oli paljon paremmat mahdollisuudet tietojensa ja sivistyksen kartuttamiseen. Maaseudulla kirjastojen tilanne oli paljon heikompi kuin kaupungissa. Toistuvasti toivottiin myös maaseudun kirjasto-olojen kohentuvan.⁶⁹

Porvarilehtien näkemyksen mukaan kirjastot olivat tärkeitä välineitä kansansivistystyössä. Yleiset koko kansan kirjastot ja kirjastoasia oli saatava kansalliseksi kysymykseksi. Nimenomaan painottui ”kansan kasvattaminen”, kasvattaminen ”siveellisyyteen ja hyödylliseen tietämiseen.” Kansallinen kasvatus synnytti ”kansallistuntoa”.⁷⁰ Kirjastojen avulla koulussa saatuja tietoja voitiin pitää yllä ja jatkaa myös opintoja. Porvarilehdissä todettiin, että kansakoulun tuottama hyöty jäisi ilman kirjastoja vähiin. Kirjasto oli koulun työn jatkaja ja voi jopa korvata koulun. Etenkin nuorison kasvattaminen oli tärkeää. Nuori ihminen, joka ei kasvattanut itseään ja lukenut hyviä kirjoja ei voinut kasvaa ”kelvolliseksi ihmiseksi” ja ”kansalaiseksi”.⁷¹

Liitto-lehdessä 9.11.1911 myös moraaliset seikat olivat perusteluna kirjastojen tärkeydelle. Paheksuttiin sitä kuinka nuoriso oli käyttänyt aikaansa väärin ja menneet turmeluksen tielle. Juoppous, kortinlyönti ja ”nurkkatanssit” huolestuttivat kirjoittajaa. Nuoriso oli käyttänyt aikansa turhuuteen ja nyt oli nuorison aika hankkia tietoa ja oppia kirjallisuuden avulla.⁷² Kirjastoilla oli ensisijainen tehtävä kansan lukutaidon elvyttäjänä ja lukuhalun herättäjänä.⁷³ Myös Aamulehdessä 23.7.1912 painotettiin kirjastojen merkitystä kansan kasvattajana, mutta ei ainoastaan rakastamaan kirjallisuutta vaan kirjaston tehtävä oli myös totuttaa järjestykseen ja puhtauteen sekä muihin hyveisiin.⁷⁴

⁶⁹Savon Lehti 20.11.1911, Uusi Aura 28.11.1911, Uusi Suometar 15.5.1913, Viipuri 28.5.1913, Karjala 2.7.1913, Savolainen 16.12.1915, Karjala 23.9.1916.

⁷⁰Lahden Sanomat 20.9.1910, Jaakkiman Sanomat 24.8.1910, Viipuri 28.5.1913, Suupohjan Kaiku 29.7.1916.

⁷¹Hämetär 10.2.1912, Länsi-Suomi 10.5.1913, Uusi Suometar 30.9.1916.

⁷²Liitto 9.11.1911.

⁷³Viipuri 15.6.1911,

⁷⁴Aamulehti 23.7.1912.

Viipuri-lehti 28.5.1913 kirjoitti, että kirjastoille ei ollut tärkeää korkeat nidosmäärät vaan se, että pidettiin mielessä kirjaston aatteellisuus ja tarkoitus. Kirjoittajan mukaan kirjaston tuli olla opettaja kansalaisille sekä tiedollisessa että siveellisessä suhteessa.⁷⁵

Vaikka työväenlehdissä kirjastojen tärkeyttä ei yleensä perusteltu moraalisisilla seikoilla niin Vapaus-lehdessä 24.11.1910 pidettiin työväenliikkeen painajaisena myös huonoja ajanviettopoja kuten korttipelejä ja väkijuomia. Kirjastojen avulla voitiin ajanviettopojakin muuttaa parempaan suuntaan.⁷⁶

Vuoden 1906 yleinen äänioikeus valtiollisissa vaaleissa edellytti porvarilehtien mukaan myös sivistynyttä kansaa. Osallistuminen maan asioiden hoitoon edellytti ”korkeata kehityskantaa”, muuten näitä oikeuksia ei osattu käyttää oikein ja väärinkäytettynä ne voisivat johtaa ”turmioon” Yleiset kirjastot olivat yksi suurimmista tekijöistä tässä kansan sivistystyössä.⁷⁷

Kansanvalistusseura pyrki edustamaan suomalaisuutta ja kansan tahtoa. Valistustyöhön liittyi kansallinen henki, pyrittiin rakentamaan kansakuntaa. Valtion rakentamisen symboleina olivat suomalaisuus ja valistus.⁷⁸ Kansan syvät rivit tuli valistaa ja saada itsetunto kohoamaan, että aineellisella ja henkisellä tasolla oltaisiin niin korkealla, että voitaisiin olla pää pystyssä synkimpinäkin aikoina. Kunkin miehen oli tehtävä osansa, koska sitä isänmaa odotti.⁷⁹

⁷⁵ Viipuri 28.5.1913.

⁷⁶ Vapaus 24.11.1910.

⁷⁷ Suupohjan Kaiku 4.3.1915.

⁷⁸ Liikanen 1995 s. 242.

⁷⁹ Liitto 4.12.1913.

Viipuri-lehti kirjoitti 14.6.1911:

”Kansa, joka omaa suuren henkisen pääoman, kohoaa tiedollisessa, siveellisessä suhteessa korkealle. Sen yhteiskunnallinen ja valtiollinen elämä lujittuu. – Aika ajoin sattuvat epäjärjestykset eivät voi horjuttaa kansan itsetietoisuutta, koska sen tulena on suuri henkinen pääoma, joka tien viittaajana ohjaa kansaa turvalliselle työn ja toiminnan rauhalliselle tielle.”⁸⁰

Sortovuosien aikana fennomaanien yhtenäisyys Kansanvalistusseurassa hajosi ja jäsenistöön tuli edustajia eri puolueista esimerkiksi sihteerinä toiminut Väinö Voionmaa oli sosialisti. Haluttiin korostaa seuran puolueettomuutta.⁸¹ Kansanvalistusseuran valistukseen pitäytyvällä linjalla oli kuitenkin vähän annettavaa työväestölle ja maaseudun tilattomalle väestölle⁸² Taistelu järjestöjen oikeudesta edustaa kansan tahtoa voidaan nähdä tekijänä myös vuoden 1918 tapahtumissa.⁸³

Työväenlehdissä ei puhuttu kansan kasvattamisesta. Suomalaisuutta tai kansallisuusaatetta ei käsitelty ollenkaan. Kansanvalistusseura ja Suomen kirjastoseura jopa luettiin ”vanhoihin hapatuksiin” ja ”herrain seuroihin”, jotka liputtavat isänmaallisuuden puolesta. Poroporvarillisia kirjasto-oloja moitittiin siitä, että ne muodostuvat vain ”rikkaiden romaanilaitoksiksi”. Kritiikkiä esitettiin siitä, että tällaista toimintaa sitten pidettiin isänmaallisena valistustyönä.⁸⁴

Työ-lehti kirjoitti 7.4.1911:

” Sosialismille kuuluu koko maailma, mutta sen tulee ensin valloittaa se siveellisesti, tiedollisesti, poliittisesti ja jotta se voisi sen valloittaa tulee sen olla asestettu vuosisadan koko tiedollisuudella.”⁸⁵

⁸⁰ Viipuri 14.6.1911.

⁸¹ Vatanen 2002 s. 110.

⁸² Liikanen 1989 s. 139.

⁸³ Liikanen 1995 s. 309, 332.

⁸⁴ Eteenpäin 15.6.1912, Vapaa Sana 25.11.1912.

⁸⁵ Työ 7.4.1911.

Sosialismi korosti työläisten kansainvälistä yhteenkuuluvaisuutta ja tämä käsitys heikensi kansallisuuden arvoa ja merkitystä. Työntekijöiden ja työntajien kiristyvät suhteet heikensivät kansallisen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Kansallisuusaatteen kannattajina pidettiin vallassa olevia luokkia, jotka kohtelivat työväkeä tämän aatteen pettäjinä. Toisaalta yritettiin myös saada sosialismi ja kansallisuusaate sopusointuun keskenään.⁸⁶ Työväenkirjailijoiden asenne isänmaahan oli yleensä myönteinen, mutta silti korostettiin kansainvälistä työväenaatetta. Sen sijaan asenne sotaan ja militarismiin oli jyrkän kielteinen.⁸⁷ Työmiehessä 27.6.1911 arvosteltiin sitä, että rahaa riittää kyllä aseisiin, mutta ei sivistystarkoituksiin. Tällä pyrittiin lehden mukaan vain pitämään yllä valtuokkien horjuvaa asemaa.⁸⁸ Kuitenkin kiristyvää yhteiskunnallinen tilanne murensi uskoa yhteiseen kansallishenkeen. Hallitseville luokille kuului vain kansalaisoikeudet ja äänioikeus. Samalla kun vastustettiin tsaarin valtaa vastustettiin myös suomalaisia sortajia.⁸⁹

4.2. Sosialismi ja työväen sivistystyö

Työväenliikkeen aatemaailma rakentui kautskylaiseen sosialismiin ja historiakäsitykseen. Saksalaista Karl Kautskyä pidettiin aikanaan Marxin käsityksiä seuraavana teoreetikkona. Useimmat työväenliikkeen johtohahmot ammensivat teoreettiset sosialismia koskevat tietonsa Kautskyn teoksesta ”Erfurtin ohjelma”.⁹⁰ Uskottiin sosialismin välttämättömään tuloon yhteiskunnallisen kehityksen tuloksena. Tältä pohjalta tarkasteltiin kaikkia yhteiskunnallisen elämän muotoja. Kaikilla elämänoilla haluttiin eroon porvarillisuudesta ja porvarillisista siveellisistä ihanteista.⁹¹ Sosialismin opin mukaan työväestö ei voinut saada oloihinsa parannusta ellei valtio puuttanut niihin ja tätä, valtio taas ei tehnyt ennen kuin työväestö sai riittävän vallan.⁹² Vaikka Venäjän harjoittama yhtenäistämispolitiikka lisäsi

⁸⁶ Soikkanen 1961 s. 132-133.

⁸⁷ Palmgren 1966 s. 418-419.

⁸⁸ Työmies 27.6.1911.

⁸⁹ Roininen 1993 s.52.

⁹⁰ Soikkanen 1961 s. 28.

⁹¹ Roininen 1993 s. 62, 86-87.

⁹² Vaittinen 1974 s. 116.

sosialidemokraateille painetta olla yhteydessä porvariston kanssa niin jyrkkä luokkataistelulinja pyrki irti porvaristosta riippumattomaan politiikkaan.⁹³

Työväenliikkeen alkuaajoista lähtien vallitsi kunnioitus tietoa ja totuutta kohtaan. Tieto oli myös vapaamielisen porvarillisen käsityksen mukaan ihmisen personallisuutta jalostava. Sivistystä korostettaessa korostettiin myös kasvatuksen merkitystä.

Alemmuutta koettiin siinä, että työläiset eivät osanneet sellaisia asioita mitä kouluja käyneet osasivat. Siksi tuli erityisen tärkeäksi työväen oma sivistystyö. Haluttiin kasvattaa myös uutta ainesta virkamieskuntaan työväestön piiristä. Käytännön tarpeet vaativat työväen sivistystä. Jo omakohtaisen kokemuksen myötä jouduttiin aikaisemmin turvautumaan muista yhteiskuntaluokista tuleviin johtajiin kunnes saatiin koulutettua omaa johtajistoa. Kasvava työväenliike tarvitsi jatkuvasti sivistynyttä jäsenistöä. Työväestön piirissä oli myös puhdasta tiedonjanoa ja halua syventyä elämän eri kysymyksiin, mutta se sai usein oman sävynsä työväen omaa elämämpiiriä lähellä olevista asioista. 1800-luvulta vallalla ollut käsitys valtiollisten oikeuksien ja sivistyksen yhteenkuuluvuudesta lisäsi työväen sivistyksen merkitystä. Työväenliikkeen piirissä ei kylläkään varauksettomasti hyväksytty tällaista käsitystä.⁹⁴

Työväenlehdissä ”valistuksen tiellä eteenpäin pääseminen lyhensi sosialistisen köyhälistön taivalta onnellisempaan yhteiskuntaan”. Uskottiin, että tiedon ja taidon leviäminen työväestön piiriin jouduttaa sen ajan tuloa, jolloin valtiollinen valta on työväen käsissä. Työväestön oli tärkeää olla selvillä nykyisestä yhteiskunnasta ja sen suunnasta. Tieto siitä, että nykyisen yhteiskunnan olosuhteet vääjäämättä johtavat sosialismin toteutumiseen lisäävät taistelutarmoa ja varmuutta. Hyvä kirjallisuus oli työväen tietojen kartuttaja ja taistelukunnan kasvattaja. Valitettiin myös sitä, että joukkojen innostuspuoleen oli kiinnitetty liikaa huomiota ja nyt oli aika keskittyä periaatteelliseen ja sivistävään työhön. Työväenkirjastojen ylläpito ja perustaminen katsottiin erityisen tärkeäksi. Niiden avulla työväestön henkistä kehitystasoa voitiin kohottaa.⁹⁵

⁹³ Suomen työväenliikkeen historia 1977 s. 67.

⁹⁴ Oittinen 1954 s. 55-57, 62-63.

⁹⁵ Työmies 12.11.1910, Hämeen Voima 19.11.1910, Vapaus 24.11.1910, Työmies 14.10.1912, Sosialisti 28.4.1913.

Raivaaja kirjoitti 24.1.1913:

”Sosialidemokratian voitto, työtätekevän luokan valtaanpääsy, riippuu melkein kokonaan siitä, mitenkä pian työläisten valistustaso kohoaa sille asteelle, että he kykenevät luomaan uuden järjestelmän. Työväen valistuminen on siis parempien yhteiskunnallisten olojen saavuttamiseksi välttämätön ehto.”⁹⁶

Työväestön saamat tiedot sanomalehdistä kaipasivat lisäselvitystä ja silloin hyvä kirja oli siinä apuna. Kirjoja lukemalla tiedot syventyivät ja käsityskyky avartui. Tällaista hyvää kirjallisuutta ei ollut kirjoittelun mukaan saatavissa ”valtaa pitävien” kirjastoista ja siksi oli tarpeen työväen omat kirjastot.⁹⁷

Työväenlehdissä valitettiin, että nykyinen ”ryssäläisten virkaherrain” käsissä oleva valtiotalous vaikutti siihen ettei taloudellista tukea saatu kirjastotyöhön. Katsottiin, että venäläistämispolitiikka vaikutti myös rahoituksen saamiseen kirjastoille. Aika oli sellainen, että kipeästi tarvittiin sivistystä tietämättömien koteihin. Työväkeä velvoitettiin toimimaan valistavan kirjallisuuden käytön edistämiseksi, koska kirjallisuuden ja kansalaisoikeuksien olemassaololla oli epävarmat oikeudelliset olot. Vapaan sanan käyttöä oli koitettu valtiovallan taholta estää rahasakoilla ja linnarangaistuksilla.⁹⁸ Venäläistämispaineet eivät niinkään olleet perusteluna kirjastojen tärkeydelle vaan ne nähtiin esteenä sanan vapaudelle ja kansalaisoikeuksille.

Työväenkirjastojen tärkeyttä perusteltiin oman aatteen leviämisen ja vahvistumisen kannalta. Jotta yleensä oli oikeus kantaa sosialistin nimeä oli hankittava tietoa ja parannettava henkisiä voimavaroja suurta ”vapauden taistelua varten”. Siteerattiin englantilaista filosofia Francis Baconia ”Tieto on valtaa”. Yhtenä keinona ihmisen vallankumoukselliseksi valistamiseksi on kirjastot. Niillä on suuri kasvattava merkitys. Puhuttiin myös kuinka ulkomaiset sosialistipuolueet antavat suuren merkityksen puolueen sisäiselle kasvatukselle.⁹⁹

⁹⁶ Raivaaja 24.1.1913.

⁹⁷ Kansan Lehti 24.8.1915, Vapaus 2.8.1916.

⁹⁸ Työmies 27.6.1911, Työmies 14.10.1912, Vapaa Sana 25.11.1912.

⁹⁹ Työ 7.4.1911.

Työväen puolueen laajat työväenjoukot saavuttava sivistystyö oli itsenäisen työväenliikkeen edellytys. Puhuttiin valistustyöstä ja sivistystyöstä käyttäen näitä termejä lähes synonyymeina. Sivistystyö lähti liikkeelle konkreettisista työväestön sosiaalisen aseman ongelmista. Työväenliike ei ollut niin vahva, että se olisi voinut pelkällä olemassaolollaan vaikuttaa laajoihin joukkoihin. Poliittisessa valistustyössä kirjallisuudella oli tärkeä merkitys. Lukutaidon, lisääntyneen koulutuksen, kaupungistumisen ja teollistumisen vaikutuksesta työväestö kiinnostui kulttuurista ja taiteista. Tästä osoituksena olivat muun muassa työväenyhdistysten näytelmä- ja lauluseurat sekä työväenkirjastot. Kirjallisuus oli tärkeä tekijä sekä työväenliikkeen aatteellisessa kulttuurityössä että porvarillisessa kansanvalistustyössä.¹⁰⁰

Työväenliikkeen vaikuttajiin kuuluneen Karl H. Wiikin mukaan työväenkirjastot olivat parhaita aseita taistelussa työväenluokan vapauttamiseksi. Kirjastoista voisi tulla työläisten valistus- ja sivistyspyrkimysten keskipisteitä.¹⁰¹ Työväenkirjastojen tavoitteena oli työväestön aseman parantaminen sen omilla ehdoilla. Pyrittiin kohentamaan työväestön tiedollista pohjaa yhteiskunnalliselle toiminnalle ja kohottamaan sen yleistä sivistystasoa.¹⁰²

Työväestöä haluttiin suojella myös luokkatietoisuutta hämmentävältä porvarilliselta sivistykseltä oman valistus- ja sivistystyön avulla. Silti ei ollut aina täysin selvää mikä oli sosialistista ja mikä porvarillista sivistystä.¹⁰³

Työväenlehti kirjoittelussa ei uskottu, että ”porvarillisten hommilla” kirjastot tulisivat hoidettua kuntoon ja sen tähden tarvittiin lisäksi omia kirjastoja. Haluttiin varjella työväkeä ja etenkin nuorisoa porvarillisuuden huonolta vaikutukselta. Porvarit tahtoivat hämmentää luokkatunnetta ja saada työväen välinpitämättömäksi luokka-asemastaan. Porvariston katsottiin yrittävän eksyttää työläisnuorisoa näkemästä riistäjäluokan raakoja keinoja ja antamaan tunnustus sen turmiolliselle järjestelmälle. Valitettiin ettei työväellä ole varoja ostella maistereita ja tohtoreita niin kuin porvarillisilla

¹⁰⁰ Roininen 1993 s. 40, 96, 346.

¹⁰¹ Wiik 1913 s. 108.

¹⁰² Lainakirja 1973 s. 11.

¹⁰³ Hautamäki 1954 s. 87.

kansanvalistusjärjestöillä. Työväenkirjastot olivat tärkeitä koska työväen pienillä varoilla ei pystynyt hankkimaan kirjallisuutta.¹⁰⁴

Työväen sivistyspyrkimykset jäivät hajanaisiksi autonomian ajalla. Vaikka oivallettiin oman sivistysjärjestön tärkeys perustettiin oma sivistysjärjestö vasta vuonna 1919.¹⁰⁵

Työväenliikkeen sivistystyö poikkesi muusta kansansivistystyöstä, koska se kohdistui ainoastaan määrättyyn ryhmään, työväkeen.¹⁰⁶

4.3. Amerikkalainen kirjastoate

1880-luvun kuluessa alettiin kiinnostua ulkomaista ja kansainväliset aatteet saapuivat myös Suomeen. Fennomaaneilla oli tavoitteena suomenkielisen väestön sivistäminen ja suomenkielisen kansallisen kulttuurin luominen. Euroopan lisäksi Yhdysvalloista saatiin esikuvia kansanvalistustyöhön. 1890-luvulta alkaen huomio kiinnittyi myös kansankirjastoihin. Amerikkalainen koulu, kirjasto, raittiusliike ja naisasialiike koettiin esikuvina. Varautuneemmin suhtauduttiin työväenliikkeeseen. Useimmiten kansanvalistusaatteisiin liittyvät amerikkalaiset teemat nähtiin myönteisinä. Kansanvalistusaktiivit kävivät myös opintomatkoilla Amerikassa.¹⁰⁷ Kirjastoliikkeen ammattilaiset Svenska folkskolans vännerin Einar Holmberg ja Kansanvalistusseuran Arvi Kemiläinen kävivät myös opintomatalla 1910-luvun taitteessa Amerikassa. Tarkoituksena oli levittää amerikkalaisen kirjastoateen käytäntöjä Suomeen.¹⁰⁸

Amerikkalainen Public Library Movement alkoi 1800-luvun puolivälissä Bostonissa. Siellä toteutettiin ensimmäisenä yleisen kirjaston peruseriaatteita, jotka olivat julkinen omistus ja ilmainen käyttöoikeus kaikille ikään, säätyyn, varallisuuteen tai mielipiteisiin katsomatta. Vaikka kirjastojen tärkeä rahoituslähde olivat lahjoitukset kirjastoja pidettiin yllä verovaroin. Liikkeen perustana oli usko ihmisen kykyyn ja haluun

¹⁰⁴ Työmies 13.11.1911, Eteenpäin 15.6.1912.

¹⁰⁵ Karjalainen 1984 s. 46.

¹⁰⁶ Hautamäki 1954 s. 115.

¹⁰⁷ Koivisto 1992 s.307, 316.

¹⁰⁸ Vatanen 2002 s. 148.

kehittyä itseopiskelun kautta. Amerikkalainen kirjastoliike tarjosi hyvän esikuvan myös suomalaiselle kirjastotoiminnalle.¹⁰⁹

Amerikkalaisen kirjastoaatteen käytännön kehittäminen lähti liikkeelle meillä kaupungeista. Kansankirjastot siirtyivät kaupungin omistukseen ja täydennettyinä muuttuivat kaikkien kaupunkilaisten kirjastoiksi. Kirjastoliikkeessä alusta lähtien oli tärkeää myös maalaiskirjastojen kehittäminen. Suomessa amerikkalaisen kirjastoaatteen taustalla vaikutti fennomaanien kansallinen projekti suomenkielen aseman parantamiseksi ja suomenkielisen kansan sivistystason kohottamiseksi eikä niinkään yksilön kirjallisuudentarpeiden korostaminen. Amerikassa sitä vastoin korostui enemmän demokratia ja tasa-arvo-ajattelu.¹¹⁰

Amerikkalaisesta kirjastotoiminnasta saatiin vaikutteita useista eri maista muun muassa Norjasta. Ruotsalaisen tohtori Valfrid Palmgrenin 1910 suomennettu teos Kirjastot ja kansankasvatus, muistiinpanoja opintomatkalta Pohjois-Amerikan Yhdysvaltoihin antoi vaikutteita monelle suomalaiselle.¹¹¹

Porvarilehdissä siteerattiin Palmgrenin kirjaa ja amerikkalaisia kirjastoja pidettiin esikuvana suomalaisille kansankirjastoille. Myös amerikkalaisten kirjastojen käytännön toimintaa esiteltiin useissa lehdissä.¹¹² Aikakauden kirjastoalan oppaissa amerikkalaiset vaikutteet näkyivät jo vuodesta 1905 alkaen, jolloin Granfeltin opas kansakirjastojen hoidossa ilmestyi. Kirjastojen tavoitteet ja käytännön hoito olivat sopusoinnussa amerikkalaisten periaatteiden kanssa.¹¹³ Amerikkaa pidettiin suurena sivistysmaana ja sen saavuttaman sivistyksen ja edistyksen katsottiin osaltaan johtuvan erinomaisesti järjestetyistä kirjastoista.¹¹⁴

¹⁰⁹ Vatanen 2002 s. 11-12.

¹¹⁰ Vatanen 2002 s. 41-42, 46.

¹¹¹ Vatanen 2002 s. 52, 56, 58.

¹¹² esimerkiksi Satakunnan Sanomat 22.10.1911, Kyminlaakso 25.11.1911, Tampereen Sanomat 22.8.1913.

¹¹³ Vatanen 2002 s. 72.

¹¹⁴ Hämeen Sanomat 14.2.1911.

Karjala-lehti kirjoitti 1.7.1911:

” Pohjois-Amerikan Yhdysvallat, jotka uudenaikaisen kulttuurielämän alalla ovat niin monta alotetta tehneet ja vieneet ne mitä suurenmoisimpaan kehitykseen, ovat tässäkin suhteessa muiden maiden ja kansojen opettaja ja edelläkävijä. Kirjastot ovat Amerikassa muodostuneet jonkunlaisiksi tiedon ja valistuksen keskuksiksi, joista halukas saa haetuksi mitä ammatillisia tai yleissivistyksellisiä tietoja hän ikänensä tarvitsee. Olkoot Yhdysvallat tässä suhteessa meille noudatettava esikuva.”¹¹⁵

Oltiin sitä mieltä, että yleinen kansansivistys ja taloudellinen kehitys liittyivät toisiinsa. Valistuneella kansalaisella oli aina paremmat mahdollisuudet myös toimeentuloon. Amerikan Yhdysvallat oli uhrannut paljon taloudellisen kehityksen hyväksi, mutta ei myöskään ollut unohtanut henkistä kehitystä.¹¹⁶ Käsitys kirjaston roolista talouden ja tieteen edistäjänä olikin amerikkalaisen kirjastoatteen mukaista.¹¹⁷ Sitä ei kuitenkaan hyväksytty, että aineellinen etu laitetaan ainoaksi päämääräksi ja unohdetaan henkinen kulttuuri.¹¹⁸

Kirjastot tarjosivat virkistystä ja vaihtelua niin oppineille kuin oppimattomillekin. Porvarilehdissä painottui kansan kasvattaminen myös amerikkalaisen kirjastoatteen yhteydessä. Ei puhuttu niinkään yksilön tarpeista vaan koko kansan kasvattamisesta. Puhuttiin jopa kirjastoista ”kansan kasvatuslaitoksina”.¹¹⁹ Amerikkalaisen kirjastoatteen yhteyteen liitettiin siis myös kansallisuusaate. Todettiin, että koko kansan menestys ja onni olivat riippuvaisia henkisestä valistuksesta ja herätyksestä. Kirjastojen tuli kehittää ”kunnollisia kansalaisia”. Amerikkalaiset kirjastot olivat mallina yleisessä kansalaiskasvatuksessa.¹²⁰

¹¹⁵ Karjala 1.7.1911.

¹¹⁶ Karjala 6.10.1910, Suupohjan Kaiku 15.11.1913, Hämetär 29.6.1916.

¹¹⁷ Vatanen 2002 s. 27.

¹¹⁸ Etelä-Suomen Sanomat 10.10.1916.

¹¹⁹ Kaikuja Kajaanista 21.2.1911, Suomalainen Kansan 27.2.1911, Kymnlaakso 10.6.1911, Jaakkiman Sanomat 20.5.1914.

¹²⁰ Satakunnan Sanomat 20.10.1911, Tampereen Sanomat 22.8.1913, Hämetär 29.6.1916.

Amerikkalaisen kirjastoliikkeen aatteellinen tausta tuotiin esille kirjoituksissa. Kirjastot olivat kaiken sivistyselämän keskuksia ja ne nähtiin yhtä tärkeinä tai jopa tärkeimpinä kuin koulut. Koulutiedot haihtuvat mielestä, mutta kirjastossa voidaan palauttaa niitä mieleen uudestaan. Yleinen kirjasto jatkoi kasvattavaa vaikutustaan läpi elämän. Presidentti Rooseveltin sanoja siteerattiin kirjastojen merkityksestä yhteiskunnalle. Rooseveltin mielestä millään yhteiskunnalla ei ollut varaa olla omistamatta sellaista kirjastoa, joka olisi vapaasti kaikkien kansalaisten käytössä. Suomessa kirjasto nähtiin entistä tärkeämpänä, koska kansalla ei ollut varaa omiin kotikirjastoihin. Amerikkalainen kirjasto oli opettaja, tiedon ja valistuksen keskus.¹²¹

Porvarilehdissä kirjasto oli kaikkia varten amerikkalaisen kirjastoaatteen mukaisesti. Kirjasto oli yleinen kirjasto, julkinen kirjasto tai lainakirjasto. Kansankirjastoista haluttiin tehdä koko kansan kirjastoja.¹²² Haluttiin päästä eroon käsityksestä kirjastoista hyväntekeväisyyslaitoksina. Kirjastot haluttiin nähdä yleisinä kirjastoina, koko kansan kirjastoina.¹²³

Helsingin Sanomissa kirjoitettiin 2.7.1910 amerikkalaisesta kirjastosta:

” Sellaisia kirjastoja voi tuntea omikseen sekä köyhä että rikas, sekä sosialidemokraatti että kirkollismielinen tai vanhoillinen tai porvari, sillä kaikki he tietävät, että he kirjastosta saavat auliisti sellaisia kirjoja, joita he itse haluavat kehitystään varten lukea.”¹²⁴

Sivistystä saavutettiin vain eri mielipiteitä ja katsomuksia harkitsemalla. Missään nimessä ei pidetty hyvänä olla vain määrättyjen mielipiteiden takana tai toimia ”agitaattorina”. Todettiin, että yleisistä kirjastoista ei saanut tehdä ”puoluelaitoksia”. Puoluekirjastot kuuluivat puolueseurojen yhteyteen, jos niitä yleensäkin tarvittaisiin. ”Puolue-intohimoilla kiihottajat” olivat epäisänmaallisia. Kirjastojen kautta tehty työ oli sellainen valistustyön muoto, jota ”rauhaa rakastavat kansalaisetkin” voisivat käyttää.

125

121HS 2.7.1910, Laatokka 8.9.1910, Karjala 20.1.1910, Karjala 10.2.1911, Kaikuja Kajaanista 11.2.1911.

122 Uusi Suometar 3.3.1910, Kaikuja Kajaanista 21.2.1911, Aamulehti 31.3.1911, Vaasa 15.10.1912.

123 Karjala 2.7.1913, Uusi Suometar 4.8.1910.

124 Helsingin Sanomat 2.7.1910.

125 Helsingin Sanomat 2.7.1910, Turun Sanomat 22.3.1911, Uusimaa 23.2.1912.

Karjalan Aamulehdessä kirjoitettiin 10.10.1916:

”Yleinen kirjasto ei saa olla luokka-, lahko- tai puoluerajojen kannattajana, vaan niiden hajottajana.”¹²⁶

Kansanvalistusseuran tavoitteena oli sivistää koko kansa ja vapaa käyttöoikeus oli tärkeä tavoite. Tavoitteena oli kunnallinen kirjastoverkko, johon kuului keskuksena toimiva kantakirjasto sekä piirikirjastot ja lastenkirjastot.¹²⁷

Työväenlehdissä kirjoittelu amerikkalaisesta kirjastoaatteesta oli vähäistä verrattuna porvarilehtiin. Työmieheissä 13.11.1911 kirjoitettiin suomalaisen porvariston olevan kirjastoasioissa taantumuksellinen verrattuna amerikkalaisiin.¹²⁸ Myös Vapaassa Sanassa 25.11.1912 mainittiin mallikelpoiset amerikkalaiset kirjastot ja suositeltiin puoluetoveri Nils Robert af Ursinin kirjaa ”kansansivistysharrastuksia ulkomailla” luettavaksi.¹²⁹

Mutta myös varauksellisempaa suhtautumista amerikkalaisuuteen näkyi lehdissä. Närkästyneitä oltiin amerikkalaisen miljonäärin Carnegien kirjastojen hyväksi tehtyjen lahjoitusten ”kehumisesta”. Carnegie edusti työläisten riistäjää. Kirjastojen pitäminen kouluja parempina koettiin amerikkalaiseksi suuruudenhulluudeksi ja yksipuoliseksi ajatteluksi. Amerikkalainen kapitalistinen järjestelmä sai kritiikkiä kirjastokirjoittelun yhteydessä.¹³⁰ Työläisessä 3.2.1915 keuhuttiin amerikkalaisten valtavia kirjastoja ja kirjastotekniikan uusimpia saavutuksia. Kirjavalinnan monipuolisuus sai myös kehuja.

Työväenlehtien kirjoittelussa amerikkalaisuuteen suhtauduttiin tietyllä varauksella, mutta amerikkalaista kirjastoliikettä ei nähty huonona asiana vaan jopa esikuvana suomalaisille kirjastoille. Silti kirjastokirjoittelussa painottui työväen aatteen mukainen kirjasto. Työväen sivistyskäsitys ei hylännyt porvarillista kulttuuria vaan halusi kehittää ja monipuolistaa sitä omien etujen, asenteiden ja ihanteiden mukaiseksi.¹³¹

¹²⁶ Karjalan Aamulehti 10.10.1916.

¹²⁷ Vatanen 2002 s. 60.

¹²⁸ Työmies 13.11.1911.

¹²⁹ Vapaa Sana 25.11.1912.

¹³⁰ Työ 7.4.1911, Sosialidemokraatti 11.11.1913.

¹³¹ Työväen omaehtoinen sivistystyö 1954 s. 32.

Työväenliikkeen kirjastotoiminnassa työväenliikkeen johtohahmo Karl H. Wiik piti amerikkalaista kirjastoliikettä esikuvallisena, mutta omaa kirjastotoimintaa haluttiin kehittää pääasiassa sosialistisen aatteen pohjalta.¹³²

5. KÄYTÄNNÖN KIRJASTOTYÖ

5.1. Kirjavalinta

Kansanvalistusseuran mielipiteillä ja kannanotoilla oli suuri merkitys kansan ja yleisten kirjastojen kirjavalintaan. Kansanvalistusseuran periaatteiden pohjalta lähdettiin rakentamaan kokoelmia kirjastoihin. Kansanvalistusseura toimi vuodesta 1893 kirjastoalan epävirallisena johtoelimenä. ja myöhemmin yhdessä ja erikseen vuonna 1910 perustetun Suomen Kirjastoseuran kanssa siihen saakka kunnes valtio otti kirjastotoimen hoitaakseen. Kirjastoseuran ja Kansanvalistusseuran välillä oli vuorovaikutusta runsaasti, sillä samoja henkilöitä kuului kumpaankin seuraan. Mitään mullistavia eroja ei ollut kirjavalinnan puolella seurojen kesken.¹³³

Kansanvalistusseura avusti kirjastoja tuntuvasti. Yksi avustusmuoto oli kirjalahjat. Kirjalahjatoiminta oli kirjavalintapolitiikan yksi osa. Seura toimi pitkään ainoana kirjallisuuden välittäjänä kirjastoille. Kun Kirjastoseura syntyi se pyrki ottamaan kirjojen välitystoiminnan kokonaan itselleen ja tämä aiheutti erimielisyyttä seurojen kesken. Kirjastoseura ei pitänyt siitä, että Kansanvalistusseura käytti välityksessä saamiaan rahojaan muuhunkin toimintaan kuin kirjastojen hyväksi.¹³⁴

Kirjavalintaan vaikutti aina historiallinen ja yhteiskunnallinen tilanne ja tietyt valintaa ohjaavat kriteerit.¹³⁵ Kansanvalistusseura ja Kirjastoseura edustivat porvarillista maailmankatsomusta ja kirjastot olivat yhteiskunnan ylempien yhteiskuntaluokkien johdossa, johon myös kirjastonhoitajat yleensä kuuluivat.¹³⁶ Kirjastonhoitajat

¹³² Wiik 1913 s.100, 104.

¹³³ Meriranta 1984 s. 5, 9.

¹³⁴ Meriranta 1984 s. 10, 48.

¹³⁵ Meriranta 1984 s. 8.

¹³⁶ Kukkola 1973 s. 121.

vaikuttivat myös kirjastotyönlaatuun. Aikaisemmin toimivat papit tässä työssä ja sitten myös koulunopettajat. He toivat työssään myös luonnollisesti esiin omaa aate- ja arvomaailmaansa.¹³⁷ Opettajaseminaarien henki oli aatteellinen. Korostettiin kristillisiveellisiä ja isänmaallisia arvoja. Opettajaseminaarissa omaksutut arvot vaikuttivat siihen, että opettajisto piti vieraana työväenliikkeen materialistis-kansainvälistä ajattelua ja vaikuttivat työväenliikkeen ja opettajiston suhteisiin.¹³⁸

Kansanvalistusseura toimitti niin sanottua Arvostelevaa kirjaluetteloa. Arvostelevan kirjaluettelon pääperiaatteet säilyivät pitkään. Esteettiset perusteet olivat toissijaisia. Moraaliset seikat painottuivat kirjavalinnassa ja sopimatonta olivat esimerkiksi seksiin, jumalanpilkkaan tai alkoholiin liittyvät aiheet. Luterilaisen kirkon arvomaailma painottui ja kansallisen yhtenäiskulttuurin linjoilla ei puututtu uusiin ajan ilmiöihin tai aatteisiin kuten sosialismiin. Muutosta haluttiin yksittäisen ihmisen elämään ei niinkään yhteiskuntaan kokonaisuutena.¹³⁹

Kansanvalistusseura välitti vain Arvostelevan kirjaluettelon kirjoja kansankirjastoille ja myös kansankirjastoille annettavat kirjalahjoitukset valittiin näistä luetteloista. Luettelon ulkopuolelle jääneillä kirjoilla oli varsin vähäiset mahdollisuudet päästä kirjastoihin.¹⁴⁰

Kansanvalistusseuran tarkoituksena oli välittää kansalle seuran edustamat periaatteet. Periaatteet lähtivät tiedolliselta, kristillissiveelliseltä ja kansalliselta pohjalta. Arvostelevan kirjaluettelon kirjavalintaohjeilla pyrittiin helpottamaan kirjastotyötä. Koska yleinen, koko kansan kirjasto, teki hitaasti tuloaan, kirjavalinnassa painottui valistuksellinen ote. Kirjavalinnassa mukana oli myös henkilöitä, jotka toimivat nimenomaan kirjallisuuden asiantuntijoina ja heille valistukselliset näkökohdat eivät olleet ensisijaisia. Heidän kirjavalintaohjeensa olivat paljon ylimalkaisempia ja suvaitsevampia. Ne, jotka painottivat kansanvalistuksellisia seikkoja pelkäsivät kirjallisuuden vaikutusta kansaan ja toisaalta uskoivat oikean kirjallisuuden merkitykseen valistustyössä.¹⁴¹

¹³⁷ Meriranta 1984 s. 8.

¹³⁸ Aho 1974 s. 183-184.

¹³⁹ Eskola 1991 s. 98-99.

¹⁴⁰ Karjalainen 1977 s. 75.

¹⁴¹ Meriranta 1984 s. 54, 96-98.

Arvostelevan kirjaluetelun toimittajat eivät todennäköisesti ajatelleet niinkään työn poliittista merkitystä. Tiedon lisääminen ja kansan sivistäminen oli tärkeää. Kuitenkin poliittinen yleislinja oli oikeistolainen ja ilmeni yhteiskunnallisessa, historiallisessa ja tietokirjallisuudessa sekä kaunokirjallisuudessa.¹⁴²

Kaikki kirjavalintaan osallistuvat painottivat monipuolisten kirjavalikoimien merkitystä. Tosin valitsijasta riippuen kirjavalinnan monipuolisuus ja puolueettomuus puhujasta riippuen saattoi merkitä eri asioita. Heille oli kuitenkin selvää nykyisten kirjastojen kirjavalikoimien puutteellisuus.¹⁴³

Porvarilehdissä kirjavalinnan kysymyksissä oltiin samoilla linjoilla Kansanvalistusseuran ja Kirjastoseuran kanssa. Kaleva-lehdessä painotettiin, että kirjastojen yhtenäisyyden ja voiman takia olisi kaikkien Suomen kirjastojen liityttävä Suomen Kirjastoseuraan ja tilattava myös kirjansa sen kautta.¹⁴⁴

Porvarilehtien kirjoittelussa kirjavalinnoissa nähtiin olevan vielä paljon parantamisen varaa. Kirjastoihin ei oltu hankittu väestön todellisia kehitystarpeita vastaavaa kirjallisuutta. On ostettu sitä mikä on huonoa ja halpaa ja arvokas kirjallisuus on saanut jäädä, koska se on kallista. Katsottiin, että kirjaston kirjojen laatu oli tärkeämpää kuin nidemäärät. Myös kirjastonhoitajista paljon riippui mitä kirjallisuutta kirjastoihin hankittiin. Kirjastohoitajia ja kirjastotoimikuntia moitittiin, että kirjastoihin oli hankittu umpimähkään kirjoja eikä oltu otettu huomioon asiakaskuntaa tai kirjojen laatua.

Vaikka toisaalta myös lainaajien maku haluttiin ottaa huomioon kirjavalinnassa ei ”roskakirjallisuutta” tai ”ala-arvoista kirjallisuutta” suvaittu. Suurimmalla osalla ”rahvaasta” ei katsottu olevan edes kirjallista arvostelukykä.¹⁴⁵ Halpahintaiset roskaromaanit olivat huonoa kirjallisuutta kuten sopimattomat rosvo- ja seikkailuromaanit.¹⁴⁶ Hyvä kirjasto yhdessä Suomen kirjastoseuran kanssa katsottiin ”parhaimmaksi aseeksi” taistelussa huonoa kirjallisuutta vastaan.¹⁴⁷

¹⁴² Kukkola 1973 s. 121.

¹⁴³ Meriranta 1984 s. 99.

¹⁴⁴ Kaleva 7.10.1916.

¹⁴⁵ Uusi Aura 28.11.1911, Viipuri 15.10.1912, Suur-Savo 13.3.1912.

¹⁴⁶ Viipuri 15.10.1912, Tornion Laakso 6.6.1913, Käkisalmen Sanomat 5.12.1913.

¹⁴⁷ Savon Sanomat 29.9.1910.

Tietopuolinen kirjallisuus painottui Kansanvalistusseuran kirjasuosituksissa. Keskustelua käytiin siitä millaista tietoa kansalle tuli tarjota. Tietokirjallisuudessa ongelmaksi muodostuivat eräät yhteiskuntatieteen ja luonnontieteen alat, joita pidettiin vaarallisena tietona. Yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta, joka puolusti maamme autonomista asemaa pidettiin tärkeänä. Sosialistisen maailmankatsomuksen omaavaa kirjallisuutta ei esitelty eikä tehty tunnetuksi.¹⁴⁸ Poliittiseen kirjallisuuteen suhtauduttiin pidättyvästi. Sosialistisia ajatuksia käsitteleviä kirjoja ei esitelty, koska sen antama kuva yhteiskunnasta oli ristiriidassa kansanvalistajien ajatusten kanssa. Kansalaissodan jälkeen sosialismiin suhtauduttiin entistä jyrkemmin.¹⁴⁹

Porvarilehdissä pidettiin tietokirjallisuutta tärkeänä.. Jokaiselle kansalaiselle on tärkeää seurata tieto- ja valistus kirjallisuutta, että hän voisi pysyä ammatillisten ja henkisten asioiden tasalla. Kirjasto voisi toimia tietolähteenä jokaiselle kuntalaiselle. Aikaisemmin oli kirjastoihin hankittu etupäässä uskonnollista kaunokirjallisuutta kehittämään kansalaisten lukuhalua, mutta nyt oli tarve myös hankkia tietokirjallisuutta tyydyttämään opinhalua. Kansan itse katsottiin nyt kaipaavan myös tietokirjallisuutta kaunokirjallisuuden rinnalle.¹⁵⁰ Hyvää kirjallisuutta olivat esimerkiksi tietokirjat eri aloilta, historialliset teokset, uskonnolliset teokset, maailmansuurten ajattelijoiden teokset ja ammattikirjallisuus.¹⁵¹ Hämetär-lehdessä 21.9.1911 luetettiin ”henkeviksi” ja klassisiksi kirjailijoiksi esimerkiksi Leo Tolstoi, Aleksis Kivi, Sakari Topelius, Shakespeare ja Selma Lagerlöf. Lehden mukaan hyvät kirjat kehittivät ja jalostivat.¹⁵²

Kirjaston tuli myös lukuhalun lisäksi synnyttää opinhalua. Hyvä kirjasto oli kansan opettaja. Kirjaston tuli tyydyttää lukuhalun lisäksi kansalaisten opinhalua ja tiedontarvetta.¹⁵³ Tiedonhalu sopi fennomaaniseen ideologiaan ja se torjui väärän ja kevytmielisen lukemisen. Lukuhalu rinnastui enemmänkin joutavaan lueskeluun ei päämäärähakuisen lukemiseen. Kirjastotoiminnan tavoitteena olikin enemmän tiedonhalun herättäminen, koska lukuhalua jo katsottiin olevan.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Meriranta 1984 s. 57, 59.

¹⁴⁹ Kukkola 1973 s. 129, 134.

¹⁵⁰ Karjala 20.1.1910, Karjala 29.10.1912, Liitto 4.12.1913, Käkisalmen Sanomat 5.12.1913, Länsi-Suomi 19.9.1916.

¹⁵¹ Karjala 20.1.1910, Turun Sanomat 22.3.1911.

¹⁵² Hämetär 21.9.1911.

¹⁵³ Karjala 20.1.1910, Karjala 10.2.1911, Karjala 1.7.1911.

¹⁵⁴ Mäkinen 1997 s. 405-406.

Suomenkielinen kirjallisuus oli tärkeää ja suomenkielellä olikin jo paljon hyvää kirjallisuutta saatavissa. Kansalliskirjallisuus oli suurta ja arvokasta. Aleksis Kivistä todettiin, että hän oli nerokas ja mestarillinen suomalaisen kansallisuuteen kuvaaja. Toimiminen kirjastolaitoksen hyväksi ja kansallisten suurmiehistä tunnetuksi tekeminen palveli parhaiten kansan sivistystyötä.¹⁵⁵

Porvarilehtien mukaan ei ollut saman tekevää minkäläistä kirjallisuutta kirjastoihin tuli hankkia. Sosialistisella kirjallisuudella ei nähty olevan arvoa ja se katsottiin jopa aliarvoiseksi. Sosialistinen kirjallisuus ei vaikuttanut kirjoittajien mielestä yhteistuntoon ja kansallisuusasiaan vaan ”raaisti henkeä”. Kuntien johtokunnissa päädyttiin usein ”puolueettomaan” kirjallisuuteen sosialistien ”painostuksesta” huolimatta.¹⁵⁶ Kansalaisessa kirjoitettiin 10.4.1911:

” Missään tapauksessa ei yleisistä kirjastoista ole tehtävä puoluelaitoksia. Puoluekirjastot pysykööt puolueseurojen yhteydessä, jos niitä välttämättä tarvitaan.”¹⁵⁷

Työväenkirjastojen kirjakokoelmat erosivat kansankirjastojen kirjakokoelmista. Työväenkirjastoille tärkeintä oli oman liikkeen teoreettinen ja käytännöllinen kirjallisuus. Kaunokirjallisuudessa painottuivat yhtäläisesti aatteelliset ja yhteiskunnalliset romaanit.¹⁵⁸

Työväenlehdissä vaadittiin enemmän aatteen mukaista kirjallisuutta työväenkirjastoihin. Myös teoreettinen kirjallisuus oli tärkeää. Kirjahankinnat tuli suorittaa pääasiassa omista työväenkirjakaupoista, mutta joissakin hankinnoissa voitiin turvautua myös porvarillisiin liikkeisiin.¹⁵⁹ Kirjallisuuden piti kasvattaa ”sosialidemokraattista henkeä” Porvarillisia tai ”puolueettomien” nimellä olevia julkaisuja tuli karta.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Tampereen Sanomat 12.6.1912, Uusi Suometar 15.5.1913, Viipurin Sanomat 4.10.1916, Pohjanlahti 10.10.1916, Viipuri 10.10.1916.

¹⁵⁶ Haminan Sanomat 6.5.1911, Viipuri 14.6.1911.

¹⁵⁷ Kansalainen 10.4.1911.

¹⁵⁸ Kosonen s. 74.

¹⁵⁹ Työmies 12.11.1910.

¹⁶⁰ Sosialidemokraatti 16.4.1912.

Vaikka työväenlehdissä yleensä puhuttiin työväenkirjaston kirjavalinnasta, käsiteltiin myös kuntien kirjastojen kirjavalintaa. Työväen omaa kirjallisuutta toivottiin kansankirjastoihin. Kunnalliseen kirjastotyöhön haluttiin vaikuttaa ja toivottiin omia edustajia kirjaston johtokuntiin, koska muuten niitä pidettiin puolueellisina eliminä. Tällä tavalla pystyttäisiin vaikuttamaan myös kirjavalintoihin. Kehuttiin, että siellä missä sosialidemokraatteja oli kirjaston johtokunnissa olivat he pätevämpiä ja sivistyneempiä kuin porvarilliset edustajat ja olivat huomattavasti saaneet parannuksia aikaiseksi. Vanhoillisen porvarillisen maun mukaisesti valittu kirjallisuus oli aliarvoista ja hyödytöntä. Kirjastoihin haluttiin niin sanottua uudempaa maailmankatsomusta edustavaa kirjallisuutta. Huonoa kirjallisuutta edusti esimerkiksi uskonnollinen kirjallisuus ja salapoliisikertomukset. Valitettiin yhteiskunnallisen, taloudellisen ja luonnontieteellisen kirjallisuuden puutetta. Sanottiin, että kansankirjastojen pääoman muodostivat vain Kansanvalistusseuran huonolla maulla valitut ”pikku kirjaset, postillat, saarnakirjat, rukouskirjat ja romaanit”.¹⁶¹ Huoli oli siitä, että nuorison keskuuteen oli levinnyt ”roskaromaanit” ja jopa uskonnollinen kirjallisuus.¹⁶²

Savon Työmies kirjoitti 3.10.1911 työväen turhautumisesta lainakirjaston kirjavalintaan:

”Onhan sinne lainakirjastoonkin nyt taas tullut uusia kirjoja koko joukko, mutta niin hullusti se kävi, että ei saatu yhtään sosialistista kirjaa, vaikka yhdistys valitsi keväällä miehiä kirjanostokomiteaan. Mutta kun johtokunnalle esitettiin, niin ei se ottanut niitä kuuleviin korviinsa. Oli vaan vastattu, että eiköhän me osata kirjoja valita. Takavuosina saatiin joitain arvokkaita työväenkirjoja heidän tilaamaan, mutta nyt on tullut johtokuntaan niin mustia porvareita, että on ihan mahdoton saada kirjastoon työväenkirjallisuutta.”¹⁶³

Työväestöllä oli vähän vaikutusvaltaa kunnallisella tasolla.

Suomessa kunnalliset äänioikeusolot olivat epäedulliset pienituloisen väestön kannalta.

¹⁶¹ Hämeen Voima 19.11.1910, Työmies 27.6.1911, Kansan Ääni 27.6.1911, Työmies 13.11.1911, Kansan Tahto 17.4.1912, Työmies 6.7.1912.

¹⁶² Sosialidemokraatti 16.4.1912.

¹⁶³ Savon Työmies 3.10.1911.

Lain mukaan kunnallista päätösvaltaa tuli samassa suhteessa kuin maksoi tuloveroa. Vaikka vuonna 1908 eduskunta sääti uudet kunnallislait, oli niissä edelleen puutteita ja rajoituksia. Sortokaudella jäi uudet kunnallislait vaille keisarin vahvistusta. Työväenpuolue ja vanha- ja nuorsuomalaiset puolueet toivoivat uutta kunnallislakia, tosin eri syistä.¹⁶⁴

Kansankirjastoihin jätettiin usein hankkimatta työväenliikkeen kirjallisuutta, koska sitä pidettiin propagandana. Valintakriteerien mukaan se ei edes kuulunut kirjastoon. Tällainen näkemys rajasi työväestöä pois kansankirjastoista. Erilaiset näkemykset kirjavalinnasta kirjastoihin olivat näkyvin ero kirjastonäkemyksissä.¹⁶⁵

Kaunokirjallisuus aiheutti eniten keskustelua ja huolenaihetta kansanvalitusväen keskuudessa. Sen turmiollinen vaikutus huolesti keskustelijoita, koska kaunokirjallisuutta kaikkein halukkaimmin myös lainattiin kirjastoista. Kaunokirjallisuuden katsottiin vieroittavan tietokirjallisuuden lukemisesta.¹⁶⁶ Viihdekirjallisuuteen suhtauduttiin kielteisesti ja sitä ei arvosteleavassa kirjaluettelossa käsiteltykään.¹⁶⁷ Ne, jotka pitivät moraalista kasvatusta tärkeimpänä kaunokirjallisuuden taiteellinen taso ei niinkään ollut määrävänä tekijänä kirjavalinnassa vaan se kuinka hyvin kaunokirja pystyi välittämään kansalle oikeita elämän ja yhteiskunnan arvoja.¹⁶⁸

Kirjavalinnassa porvarilehdissä korostettiin myös sitä, että on tärkeää valita kirjoja, joita todella luetaan. Kirjojen laadun tuli vastata lukijain toiveita eikä kirjoja saanut valita yksipuolisesti vaan kutakin kirjallisuuden lajia tuli valita sopivassa suhteessa. Tietokirjat eivät sopineet aloittelijoille. Kaunokirjallisuutta puolustettiin sillä, että se sopii myös aloittelevalle lukijalle ja sen avulla voitiin oppia itsetuntemusta ja kestävämmän myös vastuksia. Kaunokirjat nähtiin aikansa tulkkeina. Parhaimmillaan kaunokirjallisuuden nähtiin jalostavan ja kehittävän mielikuvitusta ja tekevän ihmisen sisäisen elämän rikkaaksi. Kaunokirjallisuuden avulla voitiin laajentaa näköalaa ja herättää myötätuntoa ja ymmärrystä. Edellytyksenä oli tietenkin se, että osasi lukea

¹⁶⁴ Piilonen 1982 s. 15-16, 18-19.

¹⁶⁵ Vatanen 2002 s. 95.

¹⁶⁶ Meriranta 1984 s. 62.

¹⁶⁷ Eskola 1991 s. 62.

¹⁶⁸ Kukkola 1973 s. 127.

”oikein”. Mutta kaunokirjallisuudella oli myös omat vaaransa ja roskaromaanit voisivat turmella koko ihmisen. Kaunokirjallisuutta tuli lukea harkiten ja valita ”oikeat” kirjat. Yleissivistävät kirjat olivat myös tärkeitä.¹⁶⁹ Turun Sanomissa kirjoitettiin 22.3.1911:

” Kirjojen valinnassa on pidettävä silmällä, että niiden laatu vastaa lukijain toiveita. Ei tule yksipuolisesti hankkia jotain määrättyä lajia kirjallisuutta vaan kutakin lajia, kaunokirjallisuutta, historiallisia, uskonnollisia, ammattikirjoja jne. sopivassa suhteessa. – Siveellisesti ala-arvoiset ja rikoksiin kehottavat kirjat pysykööt samoin kauniisti poissa!”¹⁷⁰

Työväenlehtien mukaan puolueen periaatteita seuraava kirjallisuus oli siis tärkeää, mutta kevyempääkin kirjallisuutta voitiin hankkia. Tosin kaunokirjallisuus piti olla ”köyhälistön” maailmankuvan mukaista. Kirjaston katsottiin kadottavan merkityksensä, jos kirjastossa oli vain vanhentuneita ja ikäviä teoksia. Se voisi viedä myös lukuhulun pois.¹⁷¹

Kaunokirjallisuuden hankintaa työväenkirjastoihin perusteltiin sillä, että tarvittiin myös ajanviete ja hupilukemista. Hyvä kaunokirja saattoi jopa lisätä tietomäärää yhtä paljon kuin tietokirja. Mutta sen käyttöä piti kuitenkin rajoittaa ja painottaa kansantajuista, tieteellisistä ja sosialistista kirjallisuutta. Kirjallisuudenvalinta kirjastoihin oli tärkeää, koska ei suinkaan ollut yhdentekevää mitä luettiin. Etenkin kaunokirjallisuuden osalta oli käytettävä tarkkaa valintaa. Hyvät kaunokirjalliset teokset eivät myöskään olleet hyödyttömiä. Ne voivat jalostaa luonnetta ja ajatuksia. Joissakin tapauksissa ne voivat olla vahingollisiakin, jos tuhlataan liikaa aikaa lukemiseen. kertomuskirjojen ahmiminen saattoi vähentää halua hyödylliseen lukemiseen.¹⁷²

Kirjavalinnan voisi suorittaa kirjastoissa kirjastonhoitaja kirjastovaliokunnan avustamana.¹⁷³

Kansanvalistusseuran kirjalahjoja arvostettiin kansankirjastoissa. Niitä haettiin innokkaasti jo siitäkin syystä, että kunnallinen avustus oli vähäistä. Seuran toimesta

¹⁶⁹Turun Sanomat 22.3.1911, Satakunnan Sanomat 22.10.1911, Savon Sanomat 8.11.1911, Kajaanin Lehti 1.11.1911.

¹⁷⁰ Turun Sanomat 22.3.1911.

¹⁷¹ Hämeen Voima 19.11.1910, Työ 8.4.1911.

¹⁷² Hämeen Voima 1.7.1911.

¹⁷³ Työ 8.4.1911.

annetut kirjavalintaohjeet ja suositusluettelot kuten Arvosteleva kirjaluettelo varmistivat seuran tärkeinä pitämien periaatteiden toteutumisen kansankirjastotyössä.¹⁷⁴ Kansanvalistusseuran mallisääntöjen mukaan kirjavalintaa kunnissa suoritti monijäseninen elin, joka muutenkin vastasi kirjastotoiminnasta. Aikaa myöten kirjavalinta siirtyi kirjastonhoitajille ja lautakunnat siunasivat yleensä nämä päätökset.¹⁷⁵

Työväenliikkeen johtohahmon Karl H. Wiikin mielestä nuorisolle tuli hankkia myös hyvää lukemista esimerkiksi matkakirjoja, elämäkertoja ja yhteiskunnallisia romaaneja. Kansa- ja pyhäkoulukirjallisuus, uskonnollinen ja isänmaallinen kirjallisuus oli vahingollista nuorisolle. Täysin hän ei tyrmännyt myöskään Kansanvalistusseuran Arvostelevaa kirjaluetteloä kirjojen valinnassa tietysti tietyin varauksin.¹⁷⁶ Kansanvalistusseura antoi myös kirjalahjoituksia työväenkirjastoille. Joillakin kirjastoilla aineisto koostui jopa melkein pelkästään yksityisten ja Kansanvalistusseuran kirjalahjoituksista. Nämä kirjastot tosin poikkesivat huomattavasti muista, koska valintakriteerejä ei oltu voitu soveltaa samalla tavalla.¹⁷⁷

Porvarilehtien mukaan mitään ahdasnäköisiä käsitteitä ja ajatuksia käsittäviä kirjoja kansankirjastoihin ei haluttu. Kirjastovalinnoissa tuli ottaa huomioon aatteellisuus ja kirjaston tarkoitus mikä oli olla opettajana tiedollisessa ja siveellisessä suhteessa. Kirjavalinta nähtiin tärkeäksi etenkin nuorella iällä, mutta sen tuli tyydyttää myös kehittyneempää lukijaa.¹⁷⁸

Yleisessä kirjastolaitoksessa että työväenliikkeessä pidettiin luonnollisena, että kansan lukemista ohjattiin ja säänneltiin haluttuun suuntaan ja erilaisia korkeampia päämääriä toteuttaakseen. Lukemisen ohjaaminen ja säännöstely koettiin arvostetuksi aatteelliseksi ja kulttuuriseksi toiminnaksi.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Meriranta 1984 s. 128, 132.

¹⁷⁵ Eskola 1991 s. 24.

¹⁷⁶ Wiik 1913 s.102, 104.

¹⁷⁷ Kosonen 1985 s. 42.

¹⁷⁸ Uusi Suometar 15.5.1913, Viipuri 28.5.1913, Tornion Laakso 6.6.1913.

¹⁷⁹ Roininen 1993 s. 346.

5.2. Kirjastonhoito

1800-luvun kirjastonhoidosta on hajanaisesti tietoa, mutta sen taso oli hyvin vaihtelevaa. Hoitokäytännöt olivat kirjavia ja kokonaisen kirjaston häviämisenkään kirjastonhoitajan leväperäisyyden vuoksi ei ollut harvinaista. Kansanvalistusseuran yhteyteen perustettu kirjastovaliokunta alkoi vaikuttaa kirjastotoiminnan järjestämiseen ja kohentamiseen. Osoituksena tästä olivat esimerkiksi kirjastojen mallisääntöjen laatiminen. Myös kirjastonhoitajien ammattitaito herätti keskustelua. Askel kirjastoalan ammatillisuuteen otettiin, kun Kansanvalistusseura pani ehdoksi kirjastojen kirjalahjojen saamiselle, että kirjastonhoitajille maksetaan palkkio kirjastonhoidosta. Haluttiin saada taidokkaampia ja pysyvämpiä kirjastonhoitajia.¹⁸⁰

Kansankirjastoja perustivat varsin usein papisto sekä kansankoulunopettajat. Kirjaston käyttäjillä ei ollut useinkaan mahdollisuutta vaikuttaa kirjaston toimintaan vaan sitä johti kirjastojen johtokunnat, jotka hyvin usein koostuivat papistosta, kansakouluopettajista ja muista ylemmistä yhteiskuntaryhmistä tulleista henkilöistä. 1900-luvun alussa kylläkin johtokuntien kokoonpano monipuolistui. Kirjastonhoitajille ei yleensä maksettu palkkaa.¹⁸¹

Kansanvalistusseurassa ja Kirjastoseurassa pidettiin tärkeänä kirjastonhoitajan ammattitaitoa. Kirjastonhoitajalle oli tärkeää laaja yleissivistys, kirjallisuuden tuntemus ja järjestelykyky. Alettiin vaatia kirjastonhoitajille myös palkkaa ja Kansanvalistusseura pani ehdoksi kirjastojen avustamiselle, että kirjastonhoitajalle maksetaan palkkio työstä. Kirjastoalan koulutusta alettiin myös käynnistää vuonna 1905 kirjastokokouksessa. Kansakouluopettajien seminaareissa koulutus alkoi vuonna 1911. Myös kirjastokursseja järjestettiin¹⁸² Vuoden 1905 Turussa pidetyt esitelmät kirjastonhoidosta olivat alku nykyiselle kirjastoalan koulutuksellemme. Turun kokouksessa toivottiin myös kansakoulunopettajaseminaareihin kirjastonhoidon opetusta.¹⁸³

Porvarilehdissä valitettiin jatkuvasti kirjastojen huonoa kuntoa. Kirjasto saattoi olla kouluhuoneen nurkassa seisova vähän käytetty ja tomuinen kirjakokoelma. Kirjastoissa

¹⁸⁰ Vatanen 2002 s. 67, 69-70.

¹⁸¹ Karjalainen 1977 s. 103.

¹⁸² Vatanen 2002 s. 67, 135.

¹⁸³ Vatanen 2002 s. 71.

oli epäkäytännölliset lainaustavat ja välineet. Haittana nähtiin myös alituiset kirjastonhoitajien vaihtumiset ja erittäin harvoin kirjastonhoitajille maksettiin työstään palkkaa.¹⁸⁴ Jaakkiman Sanomissa 20.5.1914 valitettiin myös kirjastojen huonoa hoitoa:

”..kantakirjasto ei ole voinut seurata aikaansa, vaan on siitä tullut vanhojen tavaroiden välitysliike, jota valistuneemmat henkilöt pitävät jonkunlaisena romuvarastona, josta ei mitään ensiluokan tavaraa ole saatavissa.”¹⁸⁵

Amerikkalainen yleinen kirjasto oli esikuvana kirjastohoidossa. Ympäri Eurooppaa pidettiin Amerikassa saavutettua tasoa kirjastohoidossa merkittävänä. Kilpailevaa mallia ei ollut ja hyvin vähän esitettiin kritiikkiä sitä kohtaan. Kun kirjastotoiminta kehittyi, tarvittiin kehittyneempiä menetelmiä kokoelmien ja lainauksen hallitsemiseksi. Tarvittiin myös hoitokäytäntöjen yhtenäistämistä. Selvästi amerikkalaishenkinen kirjastohoidon opas oli A. A. Granfeltin vuonna 1905 ilmestynyt Opas Kansakirjastojen hoidossa. Siinä oli myös hyvin kansanvalistuksellinen linja.¹⁸⁶

Ilkka lehdessä 4.5.1911 selostettiin Kauhavan kunnantalolla pidettyjä kirjastonhoitokursseja. Kurssin ohjaajana ja opettajana oli toiminut Kansanvalistusseuran kirjastohoidon neuvoja maisteri Kemiläinen. Kemiläinen oli pitänyt esitelmän kirjastojen järjestämisestä ja hoidosta ja suositellut amerikkalaista kymmenys- ja lippujärjestelmää. Lehdessä ei mainittu, että tämä olisi herättänyt mitään keskustelua ja ilmeisesti sitä pidettiin sopivana. Sen sijaan kirjastonhoitajien palkkaus oli herättänyt enemmänkin keskustelua ja sitä yleensä vastustettiin. Katsottiin, että muillakin aloilla tehdään vaativaa työtä eikä kaikesta makseta korvausta. Kirjastotyön kannustimena piti riittää innostus ja tehtävän arvon ymmärtäminen.¹⁸⁷

Satakunnan Sanomissa 16.8.1912 suositeltiin ns. lippujärjestelmää, koska vanhanaikainen päiväkirjamenettely oli hyvin hidas ja hankala. Uudessa järjestelmässä yleisö itse voi tehdä merkinnän lippuun ja näin kirjastonhoitaja voi käyttää aikansa

¹⁸⁴ Heinolan Sanomat 12.11.1910, Uusi Suometar 31.3.1911, Helsingin Sanomat 22.3.1911, Ilkka 4.5.1911, Uusimaa 3.3.1915.

¹⁸⁵ Jaakkiman Sanomat 20.5.1914.

¹⁸⁶ Vatanen 2002 s. 70-71, 75, 88.

¹⁸⁷ Ilkka 4.5.1911.

kirjojen välittämiseen lainaajille. Näin lainausliike on sujuvampaa ja mukavampaa sekä lainaajille että kirjastonhoitajalle.¹⁸⁸

Kansanvalistusseuran kokouksessa vuonna 1905 Turussa oli esitelmiä kirjastonhoidosta ja lainausharjoituksia. Granfelt suositteli korttiluetteloa, jota voi pitää hyvin ajan tasalla. Luokitukseksi hän esitti Deweyn kymmenluokitusta. Deweyn järjestelmä oli maallikoille kätevämpi edellyttämättä erikoistietämystä. Kirjastoille oli myös edullisinta käyttää samaa järjestelmää. Kirjastoille sopivasta luokituksista käytiin keskustelua ja vahvimmassa asemassa oli Deweyn järjestelmä. Myös Kansanvalistusseura piti Deweyn luokitusta hyvänä ja aikoi ottaa sen käyttöön omissa luetteloissaan.¹⁸⁹

Porvarilehdissä ei kirjastotekniikkaa käsitelty kovin perusteellisesti eikä se herättänyt keskustelua. Deweyn luokitus mainittiin ja siihen suhtauduttiin myönteisesti.

Vatanen mukaan kirjastoväen keskuudessa sopivasta luokituksista käytiin enemmän keskustelua ja Deweyn luokitus sai myös kritiikkiä osakseen.¹⁹⁰

Vaasa lehdessä 15.10.1912 oli Granfeltin kirjoitus kirjastoista. Hän toteaa, että etenkin maaseudulla kirjasto-olot ovat huonossa kunnossa ja niihin vaikuttaminen ja muutoksen saaminen aikaan on vaikeaa. Silti uudistuksia tarvitaan. Ainakin kaupunkien kirjastoihin hän toivoi perustettavan lukuhuoneita ja niiden tuli olla useampina päivinä auki. Lukuhuoneissa olisi luettavana hakemistoja, arvokkaimpia aikakautisia julkaisuja jne. Sanomalehtiä ei Granfeltin mukaan niissä tarvinnut olla ja niiden tilaukseen käytetyt varat voisi käyttää muutenkin kirjaston hyväksi. Aineenmukainen lippuluettelo oli tärkeä kirjaston järjestämistyössä. Nämä toimenpiteet jokaisessa Suomen kaupungin kansankirjastossa Granfeltin mukaan olisivat hyvä alku tyydyttävälle kirjastotyölle.¹⁹¹

Vuonna 1908 perustettu Suomen kirjastoseura vaikutti omalta osaltaan kirjastotoimintaan. Vakinaista koulutusta kirjastonhoidossa alettiin järjestää kansakoulunopettajaseminaareissa ja vuonna 1912 järjestettiin Suomen ensimmäiset kirjastokurssit Tuusulassa. Kirjastoliike alkoi etäännyä Kansanvalistusseuran valistuksellisesta linjasta ja kirjastotoiminta nähtiin itsenäisenä alana.¹⁹²

¹⁸⁸ Satakunnan Sanomat 16.8.1912.

¹⁸⁹ Vatanen 2002 72, 142, 143.

¹⁹⁰ Vatanen 2002 s. 142-143.

¹⁹¹ Vaasa 15.10.1912.

¹⁹² Vatanen 2002 s. 111.

Lappeenranta-lehdessä 28.5.1914 kehoitettiin kääntymään Suomen Kirjastoseuran ja Kansanvalistusseuran puoleen, jos tahdottiin käytännöllisiä tietoja ja neuvoja kirjastohoidossa.¹⁹³

Granfeltin pitämä esitelmä Tuusulan kirjastokursseilla julkaistiin 10.8.1912 Kalevassa. Siinä Granfelt käsittelee kirjastonhoitajan suhdetta yleisönsä. Kirjastonhoitaja ei saanut olla hänen näkemyksensä mukaan ainoastaan kirjojen ”koneellinen” jakaja vaan hänen täytyy valita kirjoja ihmisten luettavaksi ja tällöin hän toimii ihmisten ”henkisenä ohjaajana” ja opettajana. Kirjavalikoiman kautta kirjastonhoitaja vaikuttaa yleisöön. Kirjastonhoitajan tehtäviin kuuluu muun muassa lippuluettelon laatiminen ja uutuuksista ilmoittaminen. Kirjastonhoitajan on oltava Granfeltin mukaan myös palvelualtis.¹⁹⁴

Myös 2.11.1912 Viipuri lehdessä käsiteltiin kirjastonhoitajan velvollisuuksia ja tehtäviä. Kirjastonhoitajasta katsottiin kirjoituksen mukaan riippuvan koko kirjaston menestyminen. Kirjastonhoitajalle ei riitä, että hän on vain perehtynyt kirjaston ulkoiseen hoitoon ja järjestämiseen vaan hänellä on myös kasvattajan tehtävä. Kirjoituksessa tuli samoja asioita esille kuin Granfeltin 10.8.1912 julkaistussa esitelmässä Kaleva lehdessä. Kirjastonhoitaja ei ole mikään kone, joka jakelee kirjoja lainaajille vaan hänen on oltava apuna ja opastajana asiakkaille. Kirjastonhoitajan on osattava vastata erilaisten asiakkaitten tarpeisiin esimerkiksi lasten, oppineitten, oppimattomien, aikuisten jne. Kirjallisuudenvaihtelu on kirjastonhoitajan yksi tärkeimpiä töitä. Myös mainittiin kirjojen aiheenmukainen järjestäminen, missä kirjastonhoitaja voi samalla tutustua hankittuun kirjallisuuteen. Kirjastonhoitajan työtä pidettiin vaativana. Kirjastonhoitajan tuli olla kyvykäs ja innostunut työhönsä. Kirjastonhoitajan valinnassa myöskään ei saisi vaikuttaa puolue- tai henkilökohtaiset seikat vaan ainoastaan hänen kyvykkyytensä työhön.¹⁹⁵

Lappeenranta lehdessä 28.5.1914 kirjoitettiin, että kirjastonhoitajalta ei voi vaatia vuosia jatkuvaa työtä ilmaiseksi. Kirjastonhoitaja voisi halutessaan jättää palkkansa ottamatta, jos hänen taloutensa sen sallii, mutta kirjoittajan mukaan periaatteessa

¹⁹³ Lappeenranta 28.5.1914.

¹⁹⁴ Kaleva 10.8.1912.

¹⁹⁵ Viipuri 2.11.1912.

hänelle kuuluu palkkio tehdystä työstä. Kirjastonhoitajan on myös hankittava tietoja työhönsä ja valmistauduttava toimeensa kirjastokursseilla. Kirjoituksessa mainittiin, että käytännöllisiä tietoja kirjastonhoidosta saa Kansanvalistusseuralta ja Suomen kirjastoseurasta ja ne lähettävät myös opaskirjallisuutta.¹⁹⁶

Työväenkirjastoja perustettaessa yleensä valittiin kirjastotoimikunta, joka huolehti kirjaston käytännön järjestelyistä, kirjojen hankinnasta ja rahoituksesta. Toimikunta päätti myös kirjaston säännöistä. Toimikunnan kokoonpano päätettiin vuosittain yhdistyksen vuosikokouksessa. Kirjastonhoitaja nimettiin yleensä vuosikokouksen yhteydessä. Kirjastotoimikunnan työ oli yleensä aika itsenäistä. Toimikunta päätti yhdessä kirjastonhoitajan kanssa kirjastoon tilattavista kirjoista, määräsi lainausmaksut ja kirjaston aukioloajat.¹⁹⁷

Työväenkirjastoissa lainaustoiminta oli järjestetty samaan tapaan kuin kansankirjastoissa. Kirjastonhoitaja antoi lukollisesta kaapista lainaajan haluaman kirjan. Amerikkalaista avohyllyjärjestelmää käytettiin harvoin. Työväenkirjastojen aukioloaika pyrittiin järjestämään käyttäjille sopivaksi, yleisin lainauspäivä oli sunnuntai. Innokas kirjastonhoitaja saattoi palvella asiakkaita myös muulloin. Korttiluetteloita käytettiin vain suurimmissa kirjastoissa ja yleensä luettelot olivat kirjanmuodossa. Kirjallisuuden luokittelu oli vaihtelevaa eikä aina johdonmukaista. Joissakin kirjastoissa käytettiin Kansanvalistusseuran kirjastotarvikkeita. Kirjastonhoitajalle kuului lainausoikeuden myöntäminen ja lainausmaksujen perintä.¹⁹⁸

Työväenlehdissä valitettiin kirjastojen huonoa hoitoa ja kunnollisten kirjastojen puutetta. Kuntien kirjastot olivat vaillinaisia, vanhoja ja mitättömiä varsinkin maaseudulla. Lehtien mukaan monet kyläkirjastot ja kuntien kirjastot olivat kouluhuoneiden tai talojen tupien nurkassa vailla minkäänlaista hoitoa. Myös työväenyhdistysten kirjastot nähtiin puutteellisina maaseudulla. Mutta jos kirjasto oli järjestetty kunnolla sitä myös käytettiin enemmän.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Lappeenranta 28.5.1914.

¹⁹⁷ Kosonen 1985 s. 33-34.

¹⁹⁸ Kosonen 1985 s.37.

¹⁹⁹ Työmies 6.7.1912, Vapaa Sana 25.11.1912, Vapaus 11.1.1913, Raivaaja 24.1.1913.

Työväenlehdissä ei juurikaan käsitelty kirjastonhoidon teknistä puolta. Karl H. Wiik työväenkalenterissa vuonna 1913 viittaa kirjastonhoidon teknisen puolen hoidossa Granfeltin oppaaseen. Hän mainitsee myös, että kansanvalistusseura ja työväen kirjakauppa myyvät kaikenlaisia kirjastotarvikkeita.²⁰⁰

Kirjastonhoitajan tehtävä koettiin tärkeäksi. Kirjasto tarvitsee ensiksikin ”hyvän” kirjastonhoitajan. Hänelle tuli maksaa palkkaa, koska hän silloin pitäisi paremmin huolta kirjastonhoidosta kirjasto-ohjesääntöjen mukaan. Kirjastonhoitajan tehtäviin kuului luetteloiden laatiminen ja lainauksesta huolehtiminen. Kirjastovaliokunta tai johtokunta, joka koostuisi kirjallisuuden tuntevista henkilöistä nähtiin tärkeänä kirjaston kunnollisen hoidon kannalta.²⁰¹ Työ lehdessä 13.1.1912 selostettiin alustusta Viipurin sosialidemokraattisen puolueen vaalipiirikokoukselle. Valitettiin, että työväenkirjastoja oli perustettu vähän ja siellä missä kirjasto oli, sen hoito oli kovin puutteellista. Alustuksen mukaan tuli kirjastolle perustaa kirjastovaliokunta ja saada kunnollinen kirjastonhoitaja.²⁰²

Työmieheissä 13.11.1911 kerrottiin ”toveriosastossa” käydystä kirjastonhoitoa käsitellystä keskustelusta. Keskustelussa oli päädytty siihen, että puoluelehdissä tulisi olla selostuksia kirjasto-oloista ja kuukausittain kirjastoarvosteluja. Toivottiin myös työväenlehtiin ohjeita kirjastonhoidosta ja sen järjestämisestä.²⁰³

Työläisessä 30.8.1912 kirjastonhoitajan tehtävä nähtiin erittäin tärkeänä. Kirjastonhoitajan tehtävää pidettiin jopa yhtä tärkeänä ja vastuunalaisena kuin työväenjärjestöjen puheenjohtajan tehtävää. Samoin kuin porvarilehdissä oltiin sitä mieltä, että kirjastonhoitaja on tavallaan kasvattajan roolissa tehtävässään. Kirjastonhoitaja hoitaisi tehtävänsä hyvin, jos hänellä olisi riittävästi innostusta siihen. Lehdessä kirjoitettiin, että työväenjärjestöt olivat kuitenkin antaneet hyvin vähän arvoa tälle tehtävälle ja se oli ”sysätty” vain jollekin joka oli tehtävän suostunut ottamaan. Pahimmassa tapauksessa oli jopa jouduttu joku pakottamaan kirjastonhoitajaksi.

²⁰⁰ Wiik 1913 s. 106.

²⁰¹ Työmies 12.11.1910, Työ 8.4.1911.

²⁰² Työ 13.1.1912.

²⁰³ Työmies 13.11.1911.

Lehden mukaan kirjastonhoitajaksi tuli valita kirjallisuutta tunteva ja valistunut henkilö.²⁰⁴

Kirjastonhoitoa pidettiin tärkeänä työväenlehdissä, mutta joskus myös vähäteltiin sen vaativuutta. Hämeen Voimassa 19.11.1910 kirjoitettiin, että kirjojen valinta kirjastoihin ei ole vaikeaa työtä. Vapaus-lehdessä kirjoitettiin 24.11.1910, ”että kirjastonhoito ja kirjallisuuden valinta on niin helppoa ja yksinkertaista, että tehtävästä selviää hyvin kun on vaan innostusta asiaan”.²⁰⁵

Uudenaikainen amerikkalaista kirjastotointa muistuttava kirjasto oli hyvin harvassa kaupungissa. Parhaat kirjastot olivat Helsingissä, Turussa ja Oulussa. Noin puolella kaupunginkirjastoja oli käsikirjasto ja vielä harvemmassa oli lasten ja nuorten osasto. Lastenosastoja kyllä kaivattiin, koska ei haluttu tungeksia lasten seassa ja katsottiin, että lapset saisivat enemmän huomiota omalla osastollaan.²⁰⁶

Porvoon kaupunginkirjastossa vuonna 1912 otettiin ensimmäisenä käyttöön avohyllyjärjestelmä ja Turussa vuonna 1914. Avohyllyjärjestelmä herätti kovasti keskustelua, koska pelättiin varkauksia ja epäjärjestystä. Kirjastonkäyttö kuitenkin esimerkiksi Turussa kaksinkertaistui ja avohyllyjen ansiosta ei päässyt syntymään jonoja. Kirjastopiireissä avohyllyjä pidettiin itsestäänselvyytenä, vaikka käytännössä niitä olikin vaikeaa toteuttaa, kun ei ollut sopivia tiloja. Paikoin kunnissa niihin suhtauduttiinkin varauksella.²⁰⁷

Tampereen Sanomissa 12.5.1912 esiteltiin uusittua Porvoon kaupunginkirjastoa ja sitä pidettiin hyvänä mallina myös Tampereen kansankirjastolle. Avohyllyjärjestelmä sai kehuja lehdessä. Sen johdosta oli lainausliike ja lukuhalu lisääntynyt. Avohyllyt olivat vaikuttaneet myös siihen, että entistä enemmän oli lainattu myös muuta kuin kaunokirjallisuutta esimerkiksi tietokirjallisuutta ja ammattikirjallisuutta. Ennen kaikkea yleisön ja kirjaston henkilökunnan kerrottiin olevan tyytyväisiä kirjastoon.²⁰⁸

Tampereen Sanomissa 19.5.1912 alettiin jo vaatia avoimia hyllyjä Tampereellekin,

²⁰⁴ Työläinen 30.8.1912.

²⁰⁵ Hämeen Voima 19.11.1910, Vapaus 24.11.1910.

²⁰⁶ Vatanen 1999 s. 65-66.

²⁰⁷ Vatanen 1999 s. 64, Vatanen 2002 s. 166-167.

²⁰⁸ Tampereen Sanomat 12.5.1912.

koska tällä tavalla kirjasto muodostuisi kaikkien yhteiseksi omaisuudeksi, jota hoidettaisiin huolellisesti ja haluttaisiin estää muita turmelemasta sitä.²⁰⁹

Turun kaupungin kirjastoa esiteltiin Karjala-lehdessä 26.10.1916. Kirjasto kuului kirjoittajan mukaan Turun tuomiokirkon ja linnan kanssa kaupungin ”merkillisyyksiin”. Merkillisyys kirjoittajan mukaan johtui siitä, että Suomessa kirjastotoiminta oli vasta aluillaan. Kirjaston sisustusta ja amerikkalaista avohyllyjärjestelmää keuhuttiin. Vaikka avohyllyjärjestelmällä olikin joitakin varjopuolia sen katsottiin palvelevan asiakkaitten etuja paremmin. Kirjastonhoitajan ei tarvinnut juosta hyllyillä koko ajan ja turha hälinä poistui kirjastosta myös avohyllyjen takia. Kirjastoa lehden mukaan käytettiin eniten Suomessa. Kirjastossa sanottiin ihmisten käyttäytyvän moitteettomasti olipa kyseessä juoksupoika tai kaupungin hienostoon kuuluva jäsen. Myös amerikkalainen Deweyn järjestelmä sai kehuja, koska sitä oli yksinkertaista käyttää ja kirjojen löytäminen kävi vaivattomasti. Kirjastossa oli tilat myös lukusalille ja lasten osastolle. Myös referenssikirjasto sai kehuja ja tutkijoille oli myös oma huoneensa. Kirjoittajan mukaan kaikkia palveltiin antaumuksella riippumatta siitä kuka oli kyseessä.²¹⁰ Turun kaupungin kirjasto oli hyvä esimerkki amerikkalaisen kirjastoatteen mukaisesta kirjastosta Suomessa.

Monissa kaupungeissa näytettiin hyväksyvän avohyllyjärjestelmä ja se oli vähitellen leviämässä kaupunkien kirjastoihin. Karjala-lehdessä 29.10.1916 suunniteltiin avohyllyjä Viipurin kansankirjastoon. Myös käsikirjastoa ja tutkijanhuonetta varten haluttiin omat tilat. Suur-Savossa 28.11.1916 mainittiin, että Mikkelin kaupungin kansankirjastossa lainaajat olivat jo kolmisen vuotta saaneet valita itse kirjansa hyllyiltä. Nyt oli kuitenkin havaittu, että joitakin kirjoja oli hävinnyt ja toivottiin, että kaikki kirjastossa kävijät kiinnittäisivät huomionsa siihen, jos joku yrittää ”kähveltää” kirjaston kirjoja. Kuitenkaan ei toivottu sitä, että jouduttaisiin palamaan entiseen käytäntöön, jota pidettiin kiusallisena ja rajoittavana.²¹¹

²⁰⁹ Tampereen Sanomat 19.5.1912.

²¹⁰ Karjala 26.10.1916.

²¹¹ Karjala 29.10.1916, Suur-Savo 28.11.1916.

5.3. Kirjaston rahoitus ja organisaatio

Kirjastojen perustaminen oli sidoksissa kansanopetukseen. Kansakouluasetus vuonna 1866 § 122 määräsi, että koulut tuli varustaa tarpeellisilla opetusvälineillä ja perustaa niihin aikaa myöten myös oma kirjasto. Asetus rinnasti kirjastot opetusvälineisiin. Kunnat eivät kuitenkaan saaneet kirjastoille rahoitusta muiden opetusvälineiden tapaan ja kirjastot levisivät kouluja hitaammin. Kirjastot eivät muodostaneet mitään verkkoa eivätkä olleet kunnan omistamia.²¹²

1900-luvun alussa Kansanvalistusseura lähetti kirjastostipendiaatteja maaseudulle. Tarkoitus oli kerätä tietoja kirjastojen tilanteesta ja antaa neuvoja kirjastojen hoidossa ja järjestämisessä sekä kehittämisessä. Tavoitteena oli perustaa kirjastoyhdistys, joka huolehtisi paikkakunnan kirjastotyöstä. Haluttiin myös, että kunnat alkaisivat avustaa säännöllisesti kirjastoja. Aina tämä työ ei ollut helppoa. Yleisömenestys saattoi olla heikkoa kokouksissa ja aina ei kunnan sivistyneistöäkään ollut myötämielinen kirjastoasialle.²¹³

Valtio avusti kirjastoja hyvin satunnaisesti. Ensimmäistä valtion avustusta anottiin vasta vuonna 1902. Avustusta myönnettiin määrättyssä suhteessa kunnan myöntämään avustukseen. Kansanvalistusseura avusti huomattavasti kirjastoja.²¹⁴ Eduskunta myönsi 1910-1915 menoarvioon säännöllisesti 60 000- 70 000 markkaa kansankirjastojen avustamiseksi, tämän hallitus kuitenkin säännöllisesti jätti vahvistamatta. Kansanvalistusseuralla oli käytettävissä monta vuotta ainoastaan 6000 markkaa vuodessa valtionapua kirjastotyöhön. Lisänä kirjastojen avustustyössä olivat kirjastotyöhön määrättyt rahastot.²¹⁵

Kansanvalistusseura halusi keskittää kirjastotoiminnan. Kirjastojen yhteistyö nähtiin tärkeänä asiana. Yhteistoiminnan avulla kirjastotoiminta saataisiin tehokkaammaksi ja kaikkien ulottuville. Tärkeitä tavoitteita olivat julkinen rahoitus ja vapaa käyttöoikeus amerikkalaisen kirjastoliikkeen mallin mukaisesti. Haluttiin siis kunnallinen kirjasto. Tähän kuului keskuksena toimiva kantakirjasto sekä piirikirjastot ja lastenkirjasto.

²¹² Vatanen 2002 s. 47.

²¹³ Karjalainen 1977 s. 81-83.

²¹⁴ Karjalainen 1977 s. 79.

²¹⁵ Inkilä 1960 s. 183- 184.

Piirikirjastot voisivat olla myös kiertäviä. Kiertävät kirjastot eivät käytännössä kylläkään levinneet kovin laajalle ja kiinteillä kirjastoilla oli myös omat kannattajansa.²¹⁶

Kirjastoväelle oli täysin selvää, että haluttiin kirjasto kunnalliseksi. Tämä näkyi myös porvarilehtikirjoittelussa. Sekä Hämetär 6.10.1910 että Kansalainen 2.11.1910 julkaisivat kirjastolehden kirjoituksen kunnallisen kirjastolaitoksen puolesta. Myös 28.1.1910 kirjoitti Arvi Kemiläinen Lahti-lehdessä kuntien suhteesta kirjastoihin. Hänen mukaansa kunnilla ei ollut varaa olla omistamatta kirjastoja, jotka olivat tärkeitä sivistyslaitoksia. Kansalle tuli tarjota kasvatusta myös koulun jälkeen.²¹⁷

Liitto-lehti julkaisi 28.3.1912 kirjoituksen kunnallispäivistä Oulussa. Kunnallispäivillä oli tultu myös siihen tulokseen, että kunnilla oli siveellinen ja taloudellinen velvollisuus kiinnittää huomiota lainakirjastoihin. Kuntien olisi rahoitettava kirjastoja säännöllisesti ainakin sellaisella summalla, että se oikeuttaisi eduskunnan myöntämään valtion kirja-avustukseen. Kirjastoseuran linjoilla oltiin myös siinä, että kuntaan piti muodostaa kirjastokomitea, joka huolehtisi kirjastotoiminnasta kirjastoseurasta saatujen mallisääntöjen mukaan. Jokaiseen kuntaan tuli perustaa kantakirjasto ja muut kunnan kirjastot olivat piirikirjastoja sekä lastenkirjastoja. Kuntien tuli myös aineellisesti auttaa ja kehottaa edistysseuroja järjestämään kirjastokurseja.²¹⁸

Hyvin useissa porvarilehdissä kirjoitettiin kunnallisen kirjastolaitoksen puolesta. Kunnallinen toiminta sivistyksen hyväksi katsottiin tehokkaammaksi ja myös kirjastot kunnallisina laitoksina olisivat ”lujimmalla pohjalla”. Kunnallisen itsehallinnon kautta voitiin tehdä työtä kansan sivistyksen hyväksi, koska eduskunnan työ ei yrityksistä huolimatta ole edennyt kansan yleisen valistustyön hyväksi. Kirjastot kuten koulutkin olisivat kunnallisella pohjalla kaikkein lujimmalla perustuksella. Kirjasto pitäisi saada kunnan valvonnan ja johdon alaiseksi. Sillä tilapäisyys ja satunnaisuus haittaa kirjaston toimintaa huomattavasti.²¹⁹

²¹⁶ Vatanen 2002 s. 60.

²¹⁷ Hämetär 6.10.1910, Kansalainen 2.11.1910, Lahti 28.1.1911.

²¹⁸ Liitto 28.3.1912.

²¹⁹ Esimerkiksi Karjalan Lehti 20.6.1913, Lappeenranta 26.5.1914, Lappeenranta 28.5.1914, Länsi-Suomi 19.9.1916.

Kyminlaakso 30.1.1915 kirjoitti

”Kirjastojen toiminta maaseudulla on monessa suhteessa puutteellista ja hapuilevaa vailla varmaa taloudellista tukea ja edistymismahdollisuuksia. Kunnat voisivat kuitenkin tehokkaasti edistää niiden tärkeätä kansanvalistustehtävää. Mutta kunnallinen kirjastotoiminta on niitä asioita kunnallisessa elämässä , jotka pidetään yleensä toisarvoisena, vähäpätöisenä.”²²⁰

Vaikka porvarilehdissä kirjastot haluttiin kunnallisiksi ja kunnallinen rahoitus niille niin kirjoittelussa kävi ilmi myös se ettei tämä tavoite ollut aina helposti saavutettavissa. Kirjoittelussa käy ilmi vastustus mitä kohdattiin, kun haluttiin kunnan puolelta rahoitusta. Karjala toteaa 29.10.1912, että useat kunnat eivät ole antaneet kirjastoille penniäkään. Myös Viipuri-lehdessä 30.10.1912 todetaan, että kirjastoväki on hämmästynyt kuntien vastustuksesta kirjastojen rahoitusta kohtaan ja joskus on ollut jopa aivan voittamattomiakin vaikeuksia.²²¹ Etenkin maaseudulla oli vaikeuksia saada kunnan johtomiehiltä rahoitusta kirjastoille. Kunnan vanhemmat johtomiehet eivät olleet ottaneet kirjastoasiaa innolla vastaan.²²²

Maakansa kirjoitti 7.11.1911 lainakirjaston perustamishankkeesta ja rahojen käytöstä Pyhäjärven Yläjärvellä:

” – kun oli alustus tehty ja kehotettu valitsemaan kokoukselle puheenjohtajaa, nousi eräs suuruus S. P. ja korotti äänensä sanoen lainakirjaston olevan aivan tarpeettoman ja vastustavansa sitä. – Eräs M. N. käsiään huitoen esitti, että pannaan ennen järveen ennenkun lainakirjastoon. Kuitenkaan ei saanut sekään mielipide kannatusta. Sitä vastoin tuntui yleisempi mielipide olevan, että ostetaan rahoilla viinaa.”²²³

²²⁰ Kyminlaakso 30.1.1915.

²²¹ Karjala 15.10.1912, Karjala 29.10.1912, Viipuri 30.10.1912.

²²² Satakunnan Sanomat 3.10.1916.

²²³ Maakansa 7.11.1911.

Viipuri lehdessä 1.11.1912 pidettiin kirjastotyötä tärkeänä, mutta todettiin, että ” jos kirjastotyö tungetaan aina ja joka paikkaan esille, herättää se pikemminkin kyllästymistä kuin harrastusta.”²²⁴ Länsi-Suomi kirjoitti 30.4.1914, että vanhoillisimmat ovat jopa soimanneet kirjaston harrastajia ”Antikristuksen aseenkantajiksi”.²²⁵

Samalla kun porvarilehdissä korostettiin kunnan rahoituksen tärkeyttä myös valtiolta toivottiin rahoitusta useissa eri kirjoituksissa. Valtion taholta tulevaan rahoitukseen ei useinkaan luotettu tai uskottu. Kun valtiolta ei apua saada oli lehtien mukaan kunnan velvollisuus ryhtyä toimeen.²²⁶

Vuonna 1913 perustettiin komitea miettimään kysymystä yleisen keskuskirjaston perustamisesta. Vuonna 1914 valmistui komiteanmietintö. Siinä kansankirjastoasiain johto haluttiin keskittää kirjastovaltuuskunnan käsiin ja sen keskityskeinona olisi keskuskirjasto. Erillinen kirjastotoimisto toimisi yhdyssiteenä eri kirjastojen ja keskusjohdon välillä.²²⁷ Uudessa Suomettaressa pohdittiin keskuskirjaston järjestämistä Suomeen. Pyrkimyksenä lehtien mukaan oli monihaarainen koko maahan ulottuva yhteistoiminnassa toimiva kirjasto.²²⁸ Myös muissa lehdissä käsiteltiin komitean tekemää työtä keskuskirjaston perustamiseksi.²²⁹ Lehdet olivat komitean kanssa samaa mieltä keskuskirjaston perustamisen tärkeydestä ja sen järjestämisestä.

Kirjastokomitean ehdotus hyväksyttiin vasta vuonna 1917, mutta kansalaissota esti käytännön järjestelyt. Poliittinen ja taloudellinen tilanne vaikutti siihen, että ehdotus hautautui. Kansanvalistusseuran ja Kirjastoseuran riidat eivät myöskään auttaneet asiaa eteenpäin.²³⁰ Haminan Sanomissa 30.1.1915 pahoiteltiin, että yleisen keskuskirjaston perustamishanke maahan oli toistaiseksi rauennut. Tämä tulos ei kuitenkaan yllättänyt kirjoittajaa ja todettiin ettei liiallinen luottaminen valtion apuun ollutkaan paikallaan. Pitäisi luottaa enemmän omaan apuun. Lehden mukaan Suomen Kirjastoliikkeeseen liittyminen toisi myös lisää voimaa kirjastotyöhön.²³¹

²²⁴ Viipuri 1.11.1912.

²²⁵ Länsi-Suomi 30.4.1914.

²²⁶ esimerkiksi Helsingin Sanomat 22.3.1911, Helsingin Sanomat 10.5.1911, Karjala 1.7.1911, Uusi Suometar 15.5.1913.

²²⁷ Komiteanmietintö 1914 s. 19-20.

²²⁸ Uusi Suometar 8.5.1913, Uusi Suometar 9.5.1913, Uusi Suometar 10.5.1913, Uusi Suometar 17.5.1913.

²²⁹ Helsingin Sanomat 10.6.1913, Turun Sanomat 12.6.1913.

²³⁰ Vatanen 2002 s. 173.

²³¹ Haminan Sanomat 30.1.1915.

Työväenyhdistykset pääasiallisesti rahoittivat työväenkirjastoja. Rahoitus tuli joko suoraan tai välillisesti iltama- ja arpajaistuloista. Säännöllinen rahoitus oli kuitenkin harvinaista. Yleensä varojen myöntämisestä päätettiin aina erikseen esimerkiksi kirjastonhoitajan esityksestä. Jonkun verran saatiin tuloja myös kirjaston omasta toiminnasta kuten sakkomaksuista. Kunnilta ja Kansanvalistusseuralta saatiin avustuksia myös. Tosin vuonna 1916 eivät työväenkirjastot enää saaneet avustusta Kansanvalistusseuralta. Osa syynä saattoi olla Kansanvalistusseuran vaatimus Kirjastoseuranjäsenyydestä. Pieniä summia saatiin myös osuuskaupoilta ja yksityishenkilöiltä.²³²

Myös työväenlehdissä oltiin sitä mieltä, että kuntien velvollisuus oli rahoittaa yleisiä kirjastoja. Sosialidemokraatti 11.11.1913 kirjoitti maisteri Kemiläisen vierailusta Kokemäellä ja vaikka kirjoittaja kritisoikin Kemiläistä esimerkiksi ”rahapohattain ihailusta” oli hän samaa mieltä siitä, että kirjastonhoitajien pitäisi mahdollisuuksien mukaan saada kirjastoihin enemmän käyttäjiä, että kunnilta ja valtiolta voitaisiin vaatia varoja kirjastojen kehittämiseen ja vaurastuttamiseen. Työmiehen kirjoituksessa 13.11.1911 jopa haluttiin pakottaa kunnat luovuttamaan varoja kirjastoille.²³³ Myös Sorretun Voima 27.6.1913 kannatti kunnan osallistumista kirjastonrahoitukseen ja ehdotettiin, että koiraverorahat olisivat tähän tarkoitukseen sopivat. Kirjastojen perustaminen kuntaan ei kuitenkaan saanut aina innostunutta kannatusta kirjoittajan mukaan:

”...Mutta aina on kuntakokous musertavalla enemmistöllä tappanut kirjastokysymyksen. Tappamistyössä ovat melkein aina kunnan suuriäänisimmät manttaalipapat olleet etupäässä, kuten luonnollista onkin, koska heille ei mikään henkisempi edistyspyrkimys ole mieliin.”²³⁴

Samalla kun haluttiin kunnilta rahoitusta yleisille kirjastoille toivottiin myös avustusta työväenkirjastoille.²³⁵ Työ-lehdessä 13.1.1912 kirjoitettiin, että työväenkirjastojen

²³² Kosonen 1985 s. 42.

²³³ Työmies 13.11.1911, Sosialidemokraatti 11.11.1913.

²³⁴ Sorretun Voima 27.6.1913.

²³⁵ Kansan Tahto 17.4.1912, Savon Työmies 19.4.1912, Sosialisti 28.4.1913.

rahakysymys tuli ratkaista muullakin tavoin kuin järjestöjen ”kukkaroilla”. Kunnat oli saatava avustamaan työväenkirjastoja.²³⁶

Työväenlehdissä toivottiin myös osuuskauppojen osallistumista työväenkirjastojen rahoitukseen.²³⁷ Vuosisadan alussa osuustoimintaliike kasvoi huomattavasti. Osuustoimintaliikkeessä haluttiin toimia heikommassa asemassa olevien puolesta loukkaamatta kuitenkaan omistavan luokan etuja. Pienviljelijät pääsivät osallisiksi esimerkiksi meijerien ja teurastamoiden palveluihin osuustoiminnan avulla. Osuustoiminnassa työläisten osuus oli huomattava. Jo vuonna 1903 yli puolet osuuskaupoista oli työläisten perustamia.²³⁸

Vaikka työväenlehdissä toivottiin ja jopa vaadittiin kunnilta ja valtiolta rahoitusta kirjastoille niin toisaalta ei aina uskottu mahdollisuuksiin sitä saada. Hämeen Voimassa 1.7.1911 kirjoitettiin, että kunnat ovat olleet kitsaita antamaan rahoitusta kirjastoille ja vielä kitsaampi on ollut valtio. Korostettiin sitä, että on turvaututtava omiin voimiin ja perustettava ja ylläpidettävä itse työväenkirjastoja. Myös Työläinen kirjoitti 3.2.1915, että vasta ”voimasuhteiden muututtua” voidaan toivoa myös kirjastotyön etenemistä. Ei uskottu siihen, että kirjastojen kehittäminen olisi rahapulasta kiinni. Ajateltiin kunnallispolitiikan johtajille olevan edullisempaa olla kehittämättä kirjastoa koko kansan kirjastoksi. Valtaapitäville tiedoton joukko oli parempi.²³⁹

Työväenkirjastoilla ei ollut keskitettyä kirjastotoimen johtoa. Monesti työväenyhdistysten sääntöjen velvoitus lukevan ja kirjaston ylläpidosta jäi toteutumatta. Työväentalon rakentamisen yhteydessä varattiin usein tilat myös kirjastolle. Kirjasto saattoi sijaita myös jonkun jäsenen kotona tai vuokratiloissa, jos omaa taloa ei ollut.²⁴⁰ Työläisessä 13.12.1915 toivottiin myös työläisten kirjastoille omaa keskusjärjestöä. Kansanvalistusseuraa ja Suomen kirjastoseuraa pidettiin ”herrain seuroina”, koska niitä ei pidetty puolueettomina ja valitettiin varsinkin seurojen antamien kirjasuositusten yksipuolisuutta.²⁴¹

²³⁶ Työ 13.1.1912.

²³⁷ Kansan Tahto 17.4.1912, Kansan Tahto 23.1.1913.

²³⁸ Suomen Työväenliikkeen historia, s. 58, 63.

²³⁹ Hämeen Voima 1.7.1911, Työläinen 3.2.1915.

²⁴⁰ Kosonen 1985 s. 30.

²⁴¹ Työläinen 13.12.1915.

Työväenlehdissä oltiin samoilla linjoilla kuin porvarilehdissäkin kirjastojen keskittämisen suhteen. Toivottiin suurempaa yhteistyötä työväenkirjastojen kesken ja samalla mallilla kuin Kansanvalistusseuralla oli, haluttiin kunnan keskuspaikkaan keskuskirjasto ja lisäksi kiertäviä kirjastoja.²⁴² Keskitetyt kirjastot olivat taloudellisessa ja valistuksellisessa suhteessa edullisempia.²⁴³ Yleisen kirjaston kehittämiseen ei paljon puututtu, mutta esimerkiksi Sorretun Voimassa 27.6.1913 pohdittiin kunnankirjastokysymyksen ratkaisemista ja haluttiin Kansanvalistusseuran mallin mukaan kantakirjasto, piirikirjastot ja lastenkirjastot.²⁴⁴

6. LOPPUANALYYSI: KIRJASTOT PORVARI- JA TYÖVÄENLEHDISSÄ

1800-luvun lopulta alkoi lehdistön kasvu ja politisoituminen. Porvari- ja työväenlehtiä oli jo 1900-luvun alussa useita. Vuodesta 1909 lähtien porvarilliset puolueet lähestyivät toisiaan. Porvarillisia puolueita yhdistivät sekä suhtautuminen venäläistämiseen että työväenliikkeeseen. Sosialidemokraattinen puolue taas vastusti porvarillisuutta ja porvaripuolueiden näkemyksiä yhteiskunnan kehittämisestä. Molempien puolueiden näkemykset tulivat esille myös sanomalehdistössä käydyssä keskustelussa ja kirjoittelussa. Näkemykset erosivat osittain myös kirjastotoimintaa koskevassa kirjoittelussa. Kirjastojen tärkeyttä perusteltiin eri aatemaailmasta käsin. Porvari- ja työväenlehdissä kirjoitettiin vilkkaasti kirjastoista. Molemmille osapuolille oli selvää millainen kirjasto haluttiin, miten kirjastoa kehitettäisiin ja kuka rahoittaisi kirjastolaitosta.

Sosialidemokraateille sosialismin aate oli tärkeä. Tavoitteena oli sosialismin opin mukaan työväen valta yhteiskunnassa ja aatteen mukaan uskottiin sosialismin välttämättömään tuloon. Työväenpuolueessa sivistystä arvostettiin ja tämä näkyi myös työväenlehtien kirjoittelussa. Sivistynyt työläinen pystyi ottamaan osaa yhteiskunnan johtamiseen ja toimintaan ja muuttamaan yhteiskuntaa sosialismin oppien mukaiseksi.

²⁴² Työ 13.1.1912, Kansan Tahto 17.4.1912, Sosialisti 22.5.1913.

²⁴³ Työmies 26.2.1915, Työmies 10.3.1915.

²⁴⁴ Sorretun Voima 27.6.1913.

Porvarilehtien kirjoittelussa kirjastoihin liitettiin suomalaisuus ja kansallisuusaate. Tavoitteena oli sivistynyt, isänmaallinen, suomalainen kansalainen, joka oli tietoinen omasta historiastaan ja perinnöstään. Sivistynyt kansa pystyi säilymään ja toimimaan myös paineiden ja painostuksen alla. Työväenlehtien mukaan tavoitteena oli enemmänkin sivistynyt työläinen kuin sivistynyt kansalainen. Kun porvarilehdissä haluttiin sivistää koko kansa niin työväenlehdissä nimenomaan haluttiin sivistää työläiset.

Porvarilehtien kirjastokirjoittelussa Snellmanin ajattelusta lähtöisin oleva kansallisuusaate näkyi selvästi. Kansalliskirjallisuus, yhteinen kieli ja kansan sivistys olivat tärkeitä kansan säilymisen ja kehittymisen kannalta. Suomi oli saatava sivistyskansojen joukkoon. Kirjasto oli tärkeä väline kansanvalistustyössä. Kirjaston avulla voitiin elvyttää kansan lukutaitoa ja kirjasto oli myös koulun työn jatkaja. Porvarilehtien mukaan kansan sivistäminen oli erittäin tärkeää juuri venäläistämispaineiden takia. Sivistynyt kansa säilyisi suurtenkin paineiden aikana.

Työväenlehdissä ei puhuttu kansan kasvattamisesta. Venäläistämispolitiikka nähtiin kyllä haittana, mutta enemmänkin vapaan sanan ja kansalaisoikeuksien vuoksi. Sekä työväenlehdissä että porvarilehdissä ymmärrettiin se, että yksi syy miksi valtiolta ei saatu rahaa sivistystarkoituksiin oli venäläistämispolitiikka. Suomalaisuuden säilyttäminen tai kansallisuusaate ei ollut perusteluna kirjastojen tärkeydelle työväenlehdissä. Niissä isänmaallisuus enemmänkin liitettiin porvarillisuuteen. Työläisten yhteenkuuluvuus ja sosialismin tulo koko maailmaan oli tärkeää. Työväenlehdissä näkyi enemmän porvarillisen yhteiskunnan kuin venäläistämispolitiikan vastustus. Porvarilehdissä taas kirjastot ja kansankasvatus nähtiin osaltaan välineinä venäläistämispolitiikan vastustamistyössä. Työväenlehtien mukaan valistuksen avulla päästiin nopeammin sosialistiseen yhteiskuntaan ja kirjastot olivat tähän työhön sopivia. Työläinen pystyi sivistyksen avulla ymmärtämään nykyistä yhteiskuntaa ja sen toimintaa sekä vaikuttamaan siihen. Työväestön valistuksen oli siis kohottava sille tasolle, että se pystyisi tuomaan uuden järjestelmän yhteiskuntaan..

Autonomian aikana kirjastojen tilanne ei ollut kehuttava. Kirjastot olivat pieniä ja niiden hoito sekalaista. Mitään keskitettyä järjestelmää kirjastotoiminnassa ei ollut. Kirjastojen huonoa hoitoa ja tilannetta valitettiin usein lehdissä. Tähän haluttiin

työväen- ja porvarilehdissä muutosta ja pian. Molemmat osapuolet tunsivat etenkin maaseudun kirjastojen ongelmat ja halusivat niihin parannusta. Työväenlehtien mukaan myös työväenkirjastot olivat maaseudulla huomattavasti huonommassa kunnossa kuin kaupungeissa. Työväenlehdissä arvosteltiin kuntien kirjastojen huonoa hoitoa ja uskottiin, että kirjasto-olot paranisivat vasta kun työväenpuolue saisi vallan.

Amerikkalaiseen kirjastoaatteeseen suhtauduttiin porvarilehdissä myönteisesti. Kirjoittelu oli hyvin vilkasta ja amerikkalaista kirjastoaatetta ja käytännön työtä esiteltiin useissa lehdissä. Amerikkalainen kirjasto nähtiin esikuvana. Nimenomaan haluttiin kirjasto, joka oli tarkoitettu kaikille ikään, poliittiseen suhtautumiseen tai varallisuuteen katsomatta. Haluttiin päästä eroon vain ”rahvaalle” tarkoitetuista kirjastoista. Kirjasto tarjosi tilaisuuden jatkuvaan opiskeluun. Katsottiin, että kirjasto oli osa yhteiskunnan kasvatusjärjestelmää ja koulun rinnalla tarjosi opiskelun mahdollisuuksia. Tuotiin esille, että Amerikassa kirjastot olivat koulun tasalla tai jopa sen yläpuolella. Kirjasto oli tiedon, valistuksen ja virkistykseen keskus, mutta erityisesti painottui sen kasvattava merkitys. Kansan kasvatus oli tärkeää ja kirjastolla oli tässä suhteessa suuri merkitys. Minkäänlaista kriittistä suhtautumista ei näkynyt lehdissä amerikkalaista kirjastoa tai kirjastoaatetta kohtaan.

Porvarilehdissä amerikkalaiseen kirjastoaatteeseen liitettiin kansallisuusaate. Tavoitteena oli koko kansan kasvatus ja tähän tarkoitukseen juuri amerikkalainen kirjastoaate sopi hyvin. Lehdissä korostui nimenomaan kirjaston kasvattava merkitys ei niinkään yksilön omat henkiset ja kirjalliset tarpeet. Amerikkalainen kirjasto oli tarkoitettu kaikille, koko kansalle ja tämä sopi hyvin kansallisuusaatteen eteenpäin viemiseen, koska tavoitteena olikin sivistää koko Suomen kansa. Tasa-arvon tai demokratian vaatimukset eivät niinkään näkyneet kirjoittelussa.

Työväenlehtien suhtautuminen amerikkalaiseen kirjastoaatteeseen ei tämän aineiston pohjalta ollut kovin innostunutta. Kirjoittelu oli hyvin niukkaa. Toisaalta amerikkalainen kirjastoaate kyllä hyväksyttiin, olihan siinä tavoitteena kirjasto kaikille poliittisesta sitoutumisesta tai varallisuudesta riippumatta. Sellainen kirjasto olisi sopinut myös työväelle, kun heidänkin toiveensa olisi otettu todella huomioon kirjastoa kehitettäessä. Amerikkalaista kirjastoaatetta ei arvosteltu lehdissä, mutta porvarien kykyyn ja haluun toteuttaa kirjastoaatetta myös työväen etujen mukaisesti ei uskottu.

Amerikkalaisuus sai kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän vuoksi myös negatiivista arvostelua osakseen ”Rahapohatat” olivat työväen vihollisia ja se ärsytti, että rikkaita amerikkalaisia kirjaston avustajia keuhuttiin.

Eniten erimielisyyttä työväen- ja porvarilehtien kirjastoa koskevassa kirjoittelussa aiheutti kirjavalinnan kysymykset. Porvari- ja työväenlehdissä kirjavalinnan kysymykset näyttivät olevan olennainen ja melkeinpä tärkein osa kirjaston toiminnan suunnittelua. Amerikkalaisen kirjastoaatteen mukainen demokratian ja tasa-arvon korostus ei kirjavalintoja koskevassa kirjoittelussa näkynyt. Tärkeää työtä oli valita ”oikeat” ja ”sopivimmat” kirjat kirjastoon. Vaikka toisaalta oltiin sitä mieltä, että kirjastoon tuli hankkia kirjoja, jotka vastasivat lukijoiden tarpeisiin ei tämä välttämättä kuitenkaan näkynyt käytännössä, koska sekä työväen- että porvarilehdissä valitettiin kirjastojen huonoa kirjavalikoimaa. Molemmissa esimerkiksi oltiin huolissaan nuorison kirjavalinnoista ja ”vahingolliset” tai ”ala-arvoiset” kirjat eivät tulleet kyseeseen kirjavalintoja tehtäessä. Se oli tietenkin selvä, että lehdissä ei välttämättä oltu samaa mieltä siitä, mitkä kirjat olivat ”vahingollisia” tai ”ala-arvoisia”.

Porvarilehdissä kansallisuusaate näkyi myös kirjavalinnan kysymyksissä. Porvarilehtien mukaan oli hienoa, että suomenkielistä kirjallisuutta oli saatu kirjastoihin. Kansalliskirjallisuutta ja kansalliskirjailijoita pidettiin suuressa arvossa. Työväenlehdissä kirjavalinnankysymyksissä ei näkynyt isänmaallisuuden tai nimenomaan suomalaisuuden korostus.

Työväenlehdissä kirjavalintaan vaikutti sosialismin aate. Lehdissä valitettiin ettei kunnan kirjastoihin hankittu eikä haluttu työväen omaa kirjallisuutta. Porvarilehdissä taas paheksuttiin sosialistista kirjallisuutta ja vähäteltiin sen arvoa. Missään nimessä kirjastoihin ei haluttu ”puolueellista” kirjallisuutta. Kirjastoista ei haluttu ”puoluelaitoksia”. Sekä työväenlehdissä että porvarilehdissä kerrottiin tapauksia kunnan kokouksista, joissa eripuraa oli aiheutunut nimenomaan kirjavalinnoista. Työväenlehdissä painotettiin, että on tärkeää saada myös omaa väkeä päättämään kunnan kirjaston asioista. Toisaalta ei nähty riittävänä pelkästään kunnan kirjastoja vaan oli myös perustettava ja ylläpidettävä omiakin työväenkirjastoja.

Myös porvarilehdissä valitettiin, ettei kirjastoihin oltu hankittu kunnollista kirjallisuutta. Ainakin siveellisesti ala-arvoiset ja rikoksiin kehottavat kirjat olivat huonoja. Sosialistista kirjallisuutta ei hyväksytty. Vaikka porvarilehdissä oltiin sitä mieltä, että myös lukijoiden toiveet tuli ottaa huomioon kirjoja valittaessa kirjastoon, ei tämä kuitenkaan koskenut työväenaatteen mukaista kirjallisuutta.

Porvarilehdissä näkyi Kansanvalistusseuran ja Suomen Kirjastoseuran kirjavalinnan linja, eikä seurojen kirjasuosituksia arvosteltu lehdissä ollenkaan. Tietokirjallisuutta pidettiin tärkeänä, sillä kirjaston piti lisätä ensisijassa kansan tiedonhalua. Tiedonhaluun liitettiin päämäärätietoinen lukeminen. Kirjasto nähtiin opettajana tiedollisessa ja siveellisessä suhteessa. Tietopuolinen kirjallisuus painottui myös Kansanvalistusseuran kirjasuosituksissa.

Myös työväenlehdissä painottui tietopuolisen kirjallisuuden tärkeys, mutta hyvä tietokirjallisuus sosialisteille ei välttämättä merkinnyt samaa kuin porvareille. Tärkeänä pidettiin etenkin omaa sosialistista ja teoreettista kirjallisuutta. Myös luonnontieteet, yhteiskuntaa ja taloutta käsittelevät kirjat olivat hyvää tietokirjallisuutta työväenlehtien mukaan.

Kaunokirjallisuuteen suhtauduttiin työväenlehdissä - ja porvarilehdissä periaatteessa myönteisesti. Kirjavalinnassa oli kuitenkin tarkasti arvioitava, minkälaiset kaunokirjat olivat sopivia. Porvarilehdissä perusteltiin kaunokirjallisuutta esimerkiksi siten, että se sopii aloittelevalle lukijalle hyvin. Kaunokirjat olivat myös aikansa kuvaajia. Huonot kaunokirjat voisivat kuitenkin olla vahingollisia. Työväenlehdissä taas kaunokirjallisuus oli tärkeää, koska tarvittiin ajanviete ja hupilukemista. Hyvä kaunokirjakin saattoi jopa lisätä tietomäärää. Kaunokirjojen tuli kuitenkin olla työväen maailmankuvan mukaista. Sekä työväenlehdissä että porvarilehdissä kaunokirjallisuudella nähtiin monia positiivisia ominaisuuksia kuten luonteen jalostaminen ja hyvä ajanviete. Toisaalta niihin liitettiin myös vaaroja. Ne voisivat vähentää tietokirjallisuuden lukemista ja turmella koko ihmisen. Työväenlehdissä painottui myös se, että kaunokirjallisuuden piti nimenomaan olla työväenaatteen mukaista..

Uskonnollista kirjallisuutta ei porvarilehdissä arvosteltu vaikka kirjastoihin haluttiin muutakin kirjallisuutta. Olihan uskonnollinen kirjallisuus aikaisemmin ollut pääasiallinen kirjallisuudenlaji kirjastoissa. Työväenlehdissä uskonnollinen kirjallisuus katsottiin tarpeettomaksi ja jopa huonoksi kirjallisuudeksi.

Porvari- ja työväenlehdissä eroja kirjastonhoidollisissa kysymyksissä ei juurikaan ollut. Molemmat osapuolet arvostivat kirjastonhoitajan työtä. Porvarilehdissä amerikkalaiset esikuvat näkyivät myös kirjastotekniikassa. Avohyllyjärjestelmää ja Deweyn kymmenluokitusta keuhuttiin eikä järjestelmiä kritisoitu ollenkaan.

Työväenlehdissä kirjastotekniikkaa ei käsitelty ollenkaan. Ilmeisesti kirjastotekniikkaa ei katsottu niin tärkeäksi tai oleelliseksi asiaksi aatteen kannalta kuten esimerkiksi kirjojenvalinta oli.

Porvarilehdissä kirjoittelu kirjastonhoidosta seurasi Kansanvalistusseuran ja Suomen Kirjastoseuran linjaa. Yleensä kannatettiin kirjastonhoitajan palkkausta, vaikka lehtikirjoittelussa kävikin ilmi ettei kunnissa aina oltu tähän valmiita kuten ei muuhunkaan kirjastojen avustamiseen. Kirjastonhoitajan työtä arvostettiin ja selostuksia oli myös ensimmäisistä kirjastokursseista Suomessa. Kirjastonhoitajalla nähtiin olevan merkittävä osuus kirjaston kunnollisessa hoidossa ja menestymisessä.

Kansanvalistusseuran sihteerinä toimineen Granfeltin opaskirjaa kirjastonhoidosta suositeltiin ja lainattiin.

Myös työväenlehdissä näkyi kirjastonhoitajan arvostus ja lehtien mukaan kirjastonhoitajalle tuli maksaa työstään myös palkkaa. Kirjastohoitajan työtä pidettiin jopa tärkeämpänä kuin työväenjärjestön puheenjohtajan työtä. Käytännössä kirjastonhoitajan arvostus ei aina ollut niin selvää. Joskus oli jopa jouduttu ”pakottamaan” joku henkilö kirjastonhoitajan tehtäviin. Sekä porvari että työväenlehdissä kirjastonhoitajaa pidettiin opettajana ja kasvattajana muun työn lisäksi.

Amerikkalaista kirjastotekniikkaa ja avohyllyjä pidettiin hyvänä järjestelmänä porvarilehdissä. Avohyllyjärjestelmä herätti myös huolta, mutta silti sitä pidettiin parempana kuin entistä hankalaa ja hidasta suljettua järjestelmää, jossa asiakkaat eivät saaneet itse valita kirjoja hyllystä. Ensimmäisiä avohyllyjärjestelmän käyttöön ottaneiden kirjastojen käytäntöjä selostettiin ahkerasti porvarilehdissä. Myös

amerikkalaisen Deweyn kehittämää kymmenluokitus -järjestelmää pidettiin hyvänä eikä se herättänyt keskustelua tai kritiikkiä. Sitä oli helppo käyttää ja kirjat löytyivät vaivattomasti..

Myös kirjastonrahoituksen suhteen oltiin samoilla linjoilla porvari- ja työväenlehdissä. Molemmat osapuolet toivoivat kuntien ottavan osaa kirjastojen hoitoon ja rahoitukseen. Myös valtiolta toivottiin rahoitusta vaikka siihen ei kummassakaan lehdistössä juuri uskottu.

Porvarilehdissä kirjoitettiin jatkuvasti kunnallisen rahoituksen tärkeydestä kirjastoille. Kirjastot haluttiin kunnan ylläpidettäviksi. Lehdissä kävi kuitenkin täysin selväksi kuinka paljon vastustusta tämä herätti kunnissa. Kunnan johtomiehet eivät olleet omaksuneet kirjastoaatteen tärkeyttä ja rahoituksen antaminen kirjastoille herätti vastustusta.

Myös työväenlehdissä pidettiin tärkeänä kuntien rahoitusta kirjastoille. Samaa mieltä oltiin porvarilehtien kanssa siitä, että valtionkin olisi avustettava kirjastoja. Valtion antamaan rahoitukseen kirjastoille suhtauduttiin silti epäillen eikä toivottu liikoja. Toivottiin myös, että kunnat olisivat antaneet avustusta työväenkirjastoillekin.

Kirjastotoimi oli vielä tutkittavalla aikavälillä aluillaan ja varsinaista keskitettyä kirjastonjohtoa ei ollut. Porvarilehdissä pidettiin hyvänä Kansanvalistusseuran mallia kantakirjastosta ja piirikirjastoista sekä erillisistä lastenkirjastoista. Yleisen keskuskirjaston perustamishanke herätti myös huomiota ja komiteanmietinnön linjauksia selostettiin porvarilehdissä. Mitään arvostelua ei esitetty ja mallia pidettiin hyvänä. Myöhemmin pahoiteltiin sitä, ettei tämä komitean suunnitelma päässyt toteutumaan.

Työväenlehdissä puhuttiin myös työväenkirjastojen keskittämisestä ja keskusjohtoisuuden tuomista eduista. Kuntien kirjastojen keskittämiseen ei juurikaan puututtu. Kansanvalistusseuran malli kantakirjastosta ja siihen liittyvistä piirikirjastoista ilmeisesti hyväksyttiin. Keskuskirjaston perustamissuunnitelmat eivät herättäneet keskustelua työväenlehdissä.

Tutkimus vahvisti Vatasen näkemystä amerikkalaisen kirjastoatteen leviämisestä Suomeen. Porvarilehdissä näkyi selvästi se, että amerikkalaiseen kirjastoatteeeseen suhtauduttiin positiivisesti ja sen käytännön vaikutus näkyi nimenomaan kaupungeissa. Erilainen aatemaailma työväen ja porvarilehtien taustalla näkyi selvimmin kirjavalinnan kysymyksissä. Vatanen on todennut, että työväenkirjastot liittyivät suomalaisen yhtenäiskulttuurin hajoamiseen ja merkinä siitä olivat nimenomaan erilaiset näkemykset kirjavalinnasta.

Myös Kososen näkemys työväenkirjastojen ja kansankirjastojen suhteesta vahvistui tutkimuksen kuluessa. Työväenlehdissä arvosteltiin kansankirjastoja nimenomaan sosialistisen kirjallisuuden puutteesta eikä niinkään vastustettu itse kirjastoja. Kosonen toteaa, että työväestö oli valmis luopumaan omista kirjastoistaan heti, jos työväestöllä olisi mahdollisuus käyttää tarpeitaan vastaavaa kunnallista kirjastoa. Tämän tutkimuksen lähdeaineiston perusteella ei voida suoraan todeta, että oltaisiin oltu valmiita luopumaan työväenkirjastoista vaan työväenlehdissä nimenomaan painotettiin, että tarvittiin myös työväenkirjastoja kunnallisen kirjaston lisäksi. Työväenlehdissä uskottiin tosin kunnallisen kirjaston kehittymiseen työväestön tarpeita vastaavaksi vasta sitten, kun työväestö itse olisi päättämässä asioista.

LÄHTEET

OPINNÄYTTEET:

Sulin, Hannu 1981: Kansankirjastoliikkeen itsenäistyminen ja organisatorinen eriytyminen sekä yleisen kirjastotoimen hallinnollinen järjestäminen 1892-1928. Pro gradu –tutkielma. Suomen historia. Tampere: Tampereen yliopisto.

PAINETUT LÄHTEET:

Sanomalehtiartikkelit

Aamulehti: Tulevaisuuden sivistysliike. Kirjastokokous Helsingissä. 31.3.1911.

Aamulehti: Kiertäviä vaikka seisovia kirjastoita? 23.7.1912.

Eteenpäin: Vanhaa hapatusta elinvoimaksi. 15.6.1912.

Etelä-Suomen Sanomat: Kirjasto- ja kirjallisuuspäivänä. 10.10.1916.

Haminan Sanomat: Erään Eteenpäin lehden kirjoitukseen ”Niskoitteleva kirjastohoitaja” vastaus. 6.5.1911.

Haminan Sanomat: Kirjastoliikettä kannattamaan. 30.1.1915.

Heinolan Sanomat: Yleiset kirjastot kuntoon. 12.11.1910.

Helsingin Sanomat: Vieläkin kotiopinnoista. 4.5.1910

Helsingin Sanomat: Vapaasta kansanvalistustyöstä. 2.7.1910.

Helsingin Sanomat: Kirjain keräämisestä maalaiskirjastojen kartuttamiseksi. 22.3.1911.

Helsingin Sanomat: Kirjastoasia. 10.5.1911.

Helsingin Sanomat: Keskuskirjastokomitea. 10.6.1913.

Hämeen Sanomat: Sananen maalaiskansakoulujen oppilaskirjastoista. 14.2.1911.

Hämeen Voima: Työväenkirjastoista. 19.11.1910.

Hämeen Voima: Kirjallisuuden merkitys valistustyössä. 1.7.1911.

Hämetär: Mitä hyötyä on kunnallisesta kirjastolaitoksesta yksinään toimiviin kirjastoihin verraten. 6.10.1910.

Hämetär: Hiukan kirjallisuudesta ja vapaasta kehityksestä. 21.9.1911.

Hämetär: Kirjastot kunnallisiksi laitoksiksi. 10.2.1912.

Hämetär: Paikkakunnalta. Kirjastopäivät Hämeenlinnasta. 29.6.1916.

Ilkka: Kirjastonhoitokurssit. 4.5.1911.

- Jaakkiman Sanomat: Lukutupa jokaiseen kylään. 24.8.1910.
- Jaakkiman Sanomat: Kirjastot kansan kasvattajana. 20.5.1914.
- Kaikuja Kajaanista: Amerikan kirjasto oloista. 11.2.1911.
- Kaikuja Kajaanista: Lainakirjaston ylläpito. 21.2.1911.
- Kajaanin Lehti: Kirjastopäivä Sotkamossa. 1.11.1911.
- Kaleva: Kirjastonhoitajan suhde yleisöön. Toht. Granfeltin esitelmä Tuusulan kirjastokursseilla. 10.8.1912.
- Kaleva: Kirjastojen päivä. 7.10.1916.
- Kansalainen: Mitä hyötyä on kunnallisesta kirjastolaitoksesta yksinään toimiviin kirjastoihin verraten. 2.11.1910.
- Kansalainen: Kirjastojen merkityksestä. 10.4.1911.
- Kansan Lehti: Piirimme työväen järjestöjen kirjastoista. 24.8.1915.
- Kansan Tahto: Kirjastokysymys. 17.4.1912.
- Kansan Tahto: Osuuskauppojen vuosivoitot ja kirjastokysymys. 23.1.1913.
- Kansan Ääni 27.6.1911.
- Karjala: Julkisista kirjastoista. 20.1.1910.
- Karjala: Lainakirjastoja kuntoon panemaan 1. 6.10.1910.
- Karjala: Lainakirjastoja kuntoon panemaan 2. 7.10.1910.
- Karjala: Viinaverorahat lainakirjastojen ylläpitoon. 10.2.1911.
- Karjala: Kansankirjastoista kuntien johtomiesten huomioon! 1.7.1911.
- Karjala: Viipurin läänin kunnallispäivät. Edustettuna 47 kuntaa. Maalaiskuntain kirjasto-olojen järjestäminen. 29.10.1912.
- Karjala: Viipurin nuorisoseura piirin vuosikokous. 15.10.1912.
- Karjala: Viipurin läänin kunnallispäivät. Edustettuna 47 kuntaa. Maalaiskuntain kirjasto-olojen järjestäminen. 29.10.1912.
- Karjala: Julkisista kirjastoista. 2.7.1913.
- Karjala: Kirjastopäivän vietto. Edistysseurojen huomioon. 23.9.1916.
- Karjala.: Turun kaupungin kirjastosta. Karjalalle. 26.10.1916.
- Karjala: Kirjastokysymyksemme. Vähän selvittelyä. 29.10.1916.
- Karjalan Aamulehti: Eräs seikka kaupunkimme kirjasto-asiassa. 10.10.1916.
- Karjalan Lehti: Kirjastot kuntoon Kannaksella. 20.6.1913.
- Kyminlaakso: Kirjastot kansan kasvattajina II. 10.6.1911.
- Kyminlaakso: Kirjasto- ja lukusaliasiasta Kotkan oloja silmällä pitäen. 25.11.1911.
- Kyminlaakso: Kunnallisesta kirjastoasiasta. 30.1.1915.

- Käkisalmen Sanomat: Nyt kirjastoja kuntoon laittamaan. 5.12.1913.
- Laatokka: Kirjastoja perustamaan ja kartuttamaan. 8.9.1910.
- Lahden Sanomat: Kirjastoasia kansalliseksi kysymykseksi. 20.9.1910.
- Lahti: Kuntien suhde kirjastoihin. 28.1.1911.
- Lahti: Miksi kansan lukuhu on vähäinen? 3.4.1913.
- Lappeenranta: Kunnallisesta kirjastotoiminnasta I. 26.5.1914.
- Lappeenranta: Kunnallisesta kirjastotoiminnasta II. 28.5.1914.
- Liitto: Muuan sananen Kuusamon Posionkylän nuorisolle. 9.11.1911.
- Liitto: Kunnallispäivät Oulussa. 28.3.1912.
- Liitto: Vieläkin sana kirjasto-asiasta. 4.12.1913.
- Länsi-Suomi: Kiukaisten lainakirjasto 10.5.1913.
- Länsi-Suomi: Laitila. 30.4.1914.
- Länsi-Suomi: Kirjallisuuden viljelemisestä. 19.9.1916.
- Maakansa: Pyhäjärven Yläjärveltä. 7.11.1911.
- Mikkelin Sanomat: kirj. tohtori Granfelt. Mikkelin kansankirjasto. 10.11.1910.
- Pohjanlahti: Kirjastopäivänä. 10.10.1916.
- Raivaaja: Työväenkirjastot paremmalle kannalle. 24.1.1913.
- Satakunnan Sanomat: Kirjastojen merkityksestä. 20.10.1911.
- Satakunnan Sanomat: Kirjastojen merkityksestä. 22.10.1911.
- Satakunnan Sanomat: Kansankirjastomme ajanmukaiselle kannalle II. 16.8.1912.
- Satakunnan Sanomat: Kirjastopäivä muistettava. 3.10.1916.
- Savo: Edistysseuroille Savossa ja muuallakin. 20.9.1910.
- Savolainen: Kirjastoja maaseutujen syrjäkulmillekin III. 16.12.1915.
- Savon Lehti: Kansankirjastot ja lukuhu maalla. 20.11.1911.
- Savon Sanomat: Kirjastokokous. 29.9.1910.
- Savon Sanomat: Enemmän kirjallisuutta koteihin ja kyliin. (hajanaisia mietteitä). 8.11.1911.
- Savon Työmies 3.10.1911.
- Savon Työmies: Kirjallinen valistustyö. 19.4.1912.
- Sorretun Voima: Kirjeitä – Kansankirjasto Viitasaarelle. 27.6.1913.
- Sosialidemokraatti: Kirjallisuus ja nuorisotyö. 16.4.1912.
- Sosialidemokraatti: maisteri Kemiläinen Kokemäellä. 11.11.1913.
- Sosialisti: Kirjastokysymyksemme. Ehdotus piirikokoukselle. 28.4.1913.
- Sosialisti: Yhteistoiminta työväenkirjastojen välillä. 22.5.1913.

- Suomalainen Kansa: Kannatusta kansankirjastoille. 22.6.1910.
- Suomalainen Kansa: Kirjastot ja kansankasvatus. 27.2.1911.
- Suupohjan Kaiku: Kirjasto joka kylään. 15.11.1913.
- Suupohjan Kaiku: Yleisten kirjastojen merkitys kansansivistykselle. 4.3.1915.
- Suupohjan Kaiku: Kirjat ja kirjastot. 29.7.1916.
- Suur-Savo: Kirjastoista. 13.3.1912.
- Suur-Savo: Mikkelin kaupungin kansankirjasto. 28.11.1916.
- Tampereen Sanomat: Tampereen kansankirjasto. Eräs sille malliksi kelpaava kirjasto. 12.5.1912.
- Tampereen Sanomat: Tampereen kansankirjasto. ns. ”avoimet hyllyt” täälläkin käytäntöön!” 19.5.1912.
- Tampereen Sanomat: Vapaan valistustyömme asema. 12.6.1912.
- Tampereen Sanomat: Kirjastoliikettä tukemaan. 22.8.1913.
- Tornion Laakso: Kirjoista – kirjastoista. 6.6.1913.
- Turun Sanomat: Kirjastojen merkityksestä. 22.3.1911.
- Turun Sanomat: Kirjastoliikkeen järjestäminen. 12.6.1913.
- Työ: Kirjastokysymys vaalipiirissämme. 7.4.1911.
- Työ: Kirjastokysymys vaalipiirissämme. 8.4.1911.
- Työ: Valistustyön järjestäminen. Alustus Viipurin 1. it. sos. dem. vaalipiirikokoukselle. 13.1.1912.
- Työläinen: Kirjastokysymys ja maamme sos.dem.työväenjärjestöt. 30.8.1912.
- Työläinen: Kirjastot ja lukutuvat. 3.2.1915.
- Työläinen: Kirjastot ja Suomen Kirjastoseura. 13.12.1915.
- Työmies: Maalaiskirjastoistamme vieläkin. 12.11.1910.
- Työmies: Kirjastot kuntoon. 27.6.1911.
- Työmies 13.11.1911.
- Työmies: Sosialidemokratia ja kansanvalistustyö II. 6.7.1912.
- Työmies: Puoluejärjestöjemme sisäistä toimintaa elvyttämään. Kirjastotoiminta. 14.10.1912.
- Työmies: Puoluejärjestömme kirjastotoiminnan järjestämisestä – vieraita kokemuksia. 26.2.1915.
- Työmies: Puolueen riennot. Puoluejärjestömme kirjastotoiminnan järjestämisestä. Kuinka keskitys aikaansaadaan? 10.3.1915.

Uusimaa: Mitä edistysseurojen on tehtävä kirjallisuusharrastuksen herättämiseksi jäsenissään? 23.2.1912.

Uusi Aura: Sananen maaseudun kirjastoasiassa. 28.11.1911.

Uusi Suometar: Kirjastojen johtokunnille, hoitajille ja muille ystäville. 4.8.1910.

Uusi Suometar: Sivistyspyrintöjemme kipein kohta. 31.3.1911.

Uusi Suometar: Keskuskirjasto Suomeen I. 8.5.1913.

Uusi Suometar: Helsingistä. Keskuskirjasto Suomeen II. 9.5.1913.

Uusi Suometar: Keskuskirjasto Suomeen III. 10.5.1913.

Uusi Suometar: Maaseudun kansankirjastot. 15.5.1913.

Uusi Suometar: Valtion keskuskirjastokomitea. 17.5.1913.

Uusi Suometar: Suomen nuorisoseuroille kirjastoasiasta. 30.9.1916.

Vapaa Sana: Hiukkasen kirjastoista meillä ja muualla. 25.11.1912.

Vaasa: Laiminlyöty valistuslähde – uudistus välttämätön ja kaupunkikunnat eturiviin. 15.10.1912.

Vapaus: Kirjastojemme merkityksestä. 24.11.1910.

Vapaus: Kirjastokysymys puoluejärjestöissä. Alustus piirikokoukselle. 11.1.1913.

Vapaus: Työväenyhdistysten kirjastoista. 2.8.1916.

Viipuri: Kansamme lukuhalu I. 14.6.1911.

Viipuri: Kansamme lukuhalu II 15.6.1911.

Viipuri: Enemmän kiertäviä kirjastoja kansan lukuhalun kasvattamiseksi. 15.10.1912.

Viipuri: Viipurin läänin kuntien 2: set kunnallispäivät. 30.10.1912.

Viipuri: Äsken pidetyt kunnallispäivät. 1.11.1912.

Viipuri: Kirjastonhoitajan tehtävät ja velvollisuudet. 2.11.1912.

Viipuri: Kuntien lainakirjastot. 28.5.1913.

Viipuri: Kirjastojen päivänä. 10.10.1916.

Viipurin Sanomat: Kirjastopäivän lähestyessä. 4.10.1916.

Tutkimuskirjallisuus ja muut painetut lähteet:

Aalto, Eeva-Liisa & Santonen, Pirjo 1985: Millainen oli paikallislehti? Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.): Suomen lehdistön historia 4: Paikallislehdistön historia. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Aho, Erkki 1974: Koulujärjestelmä ja yhteiskunta. Teoksessa Sata suomalaisen kulttuurin vuotta. 1870-luvulta nykyaikaan. Helsinki: WSOY.

Borg, Olavi 1965: Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964. Helsinki: WSOY.

Eskola, Eija 1991: Rukousnauha ja muita romaneja. Suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880-1939. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikkö. Julkaisu 28.

Hautamäki, Arvi 1954: Työväen sivistysliiton toimintaperiaatteista ja asemasta työväenliikkeessä. Teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö. Helsinki: Tammi.

Hall, Stuart 1992: Kulttuurin ja politiikan murroksia. Tampere: Vastapaino.

Karjalainen, Marjaana 1977: Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802-1906. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Klinge, Matti 1983: Poliittisen ja kulttuurisen Suomen muodostaminen. Teoksessa Tommila, Päiviö, Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.): Suomen kulttuurihistoria 2: Autonomian aika. Helsinki: WSOY.

Klinge, Matti 1997: Keisarin Suomi. Helsinki: Schildts Förlags Ab.

Koivisto, Hanne 1992: Opiksi, huviksi ja varoitukseksi: Tutkimus Amerikka-kuvasta suomalaisessa painetussa sanassa vuosina 1869-1901 – näkökulmana fennomaaninen Uusi Suometar. Turku: Turun yliopiston historian laitos. Julkaisuja 25.

Kolbe, Laura 2003: Perinteen voima: Eurooppa, Itämeri, Suomi. Teoksessa Kervanto & Nevanlinna

& Kolbe et al. (toim.): Kulttuurihistoria 3: Oma maa ja maailma. Helsinki: Tammi.

Komiteanmietintö 1914,5: Keskuskirjastoasian selvittämistä varten asetetun komitean mietintö. Helsinki.

Kosonen, Tuire 1985: Työväenkirjastot Suomessa. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Nuotio, Samuli (toim. et. al.) 1974: Lainakirja: Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta. Helsinki: Tammi.

Kukkola, Timo 1974: Arvostelevan kirjaluettelon vaiheet. Teoksessa Lainakirja. Helsinki: Tammi.

Laurila, Aarne 1974: Yleistä sivistystyötä suuriruhtinaan ajoista tasa-arvoajattelun Suomeen. Teoksessa Suhonen, Pekka et al. (toim.): Sata suomalaista kulttuurin vuotta 1870-luvulta nykyaikaan: Porvoo: WSOY.

Liikanen, Ilkka 1995: Fennomania ja kansa: Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty: Helsinki: Historiallisia tutkimuksia 191.

Meriranta, Markku 1984: Valistuksellisen kirjavalintamme juuret.

Kirjavalintakysymykset Kansanvalistusseuran kansankirjastotoiminnassa 1874-1918. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

Mäkinen, Ilkka 1997: ”Nödvändighet af LainaKirjasto”: Modernin lukuhaluun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Helsinki 1997: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 668.

Nygård, Toivo 1987: Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.): Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Oittinen, R. H. 1954.: Työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet. Teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö. Helsinki: Tammi.

Piilonen, Juhani 1982: Vallankumous kunnallishallinnossa: punaisen Suomen historia 1918. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Rasila, Viljo 1977: Suomen poliittisen historian vuodet 1905-1919. Teoksessa Rasila, Viljo, Jutikkala, Eino & Kulha, Keijo: Suomen poliittinen historia 1809-1975. osa 2. Helsinki: WSOY.

Roininen, Aimo 1993: Kirja liikkeessä: Kirjallisuus instituutina vanhassa työväenliikkeessä (1895-1918). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Ruutu, Martti 1983: Kulttuurikehityksen yleislinjat. Teoksessa Tommila, Päiviö, Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.): Kulttuurihistoria 2: Autonomian aika. Helsinki: WSOY.

Soikkanen, Hannu 1961: Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Helsinki: WSOY.

Stenius, Henrik 1977: Maailmankuva teollistumisen murroksessa. Teoksessa Alapuro, Risto, Klinge, Matti & Kuusi, Matti (toim.): Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Näkökulmia teollistumisajan Suomeen. Helsinki: Otava.

Stenius, Henrik 1992: Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinaskunnassa. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.): Talous, valta ja valtio: Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Helsinki: Vastapaino.

Soikkanen, Hannu 1961: Sosialismin tulo Suomeen Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Helsinki: WSOY.

Suomen työväenliikkeen historia 1977. Helsinki.

Tommila, Päiviö 1971: 200 vuotta julkista sanaa Suomessa. Turun yliopiston Suomen historian laitos. Eripainossarja 12: Yleisradion julkaisusarja 33.

Tommila, Päiviö 1983: Tiedon leviäminen. Teoksessa Tommila, Päiviö, Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.): Suomen kulttuurihistoria 2: Autonomian aika. 2.painos. Helsinki: WSOY.

Vaittinen, Seppo 1974: Aatteiden murrokset. Teoksessa Sata suomalaisen kulttuurin vuotta 1870-luvulta nykyaikaan. Helsinki: WSOY.

Vatanen, Pirjo 1999: Sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan: kirjastot amerikkalaistuvat. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): Kirjastojen vuosisata. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

Vatanen, Pirjo 2002: Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: Yleisten kirjastojen murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Wiik, Karl H.1913: Työväenkirjastoista. Teoksessa Työväenkalenteri 1913.

Virrankoski, Pentti 2001: Suomen historia 2. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Liite 1

Sanomalehti	Puoluekanta	Paikkakunta
Aamulehti	**Suom.	Tampere
Eteenpäin	SDP	Kotka
Etelä-Suomen Sanomat	*NS	Lahti
Haminan Sanomat	NS	Hamina
Heinolan Sanomat	NS	Heinola
Helsingin Sanomat	NS	Helsinki
Hämeen Sanomat	Suom.	Hämeenlinna
Hämeen Voima	SDP	Hämeenlinna
Hämetär	NS	Hämeenlinna
Ilkka	***ML	Vaasa
Jaakkiman Sanomat	NS	Jaakkima
Kaikuja Kajaanista	Suom.	Kajaani
Kajaanin Lehti	NS	Kajaani
Kaleva	NS	Oulu
Kansalainen	NS	Pori
Kansan Lehti	SDP	Tampere
Kansan Tahto	SDP	Oulu
Kansan Ääni	SDP	Lappeenranta
Karjala	NS	Viipuri
Karjalan Aamulehti	NS	Viipuri
Karjalan Lehti	NS	Viipuri
Kyminlaakso	NS	Kotka
Käkisalmen Sanomat	NS	Käkisalmi
Laatokka	NS	Sortavala
Lahden Sanomat	NS	Lahti
Lahti	Suom.	Lahti
Lappeenranta	Suom.	Lappeenranta
Liitto	ML	Oulu
Länsi-Suomi	Suom.	Rauma
Maakansa	ML	Viipuri
Mikkelin Sanomat	Suom.	Mikkeli
Pohjanlahti	NS	Rauma
Raivaaja	SDP	Lahti
Satakunnan Sanomat	NS	Pori
Savo	NS	Kuopio
Savolainen	Suom.	Savonlinna
Savon Lehti	NS	Kuopio
Savon Sanomat	ML	Kuopio
Savon Työmies	SDP	Kuopio
Sorretun Voima	SDP	Jyväskylä

* NS = Nuorsuomalainen puolue

** Suom. = Suomalainen puolue

*** ML = Maalaisliitto

Sosialidemokraatti	SDP	Pori
Sosialisti	SDP	Turku
Suomalainen Kansa	NS	Helsinki
Suupohjan Kaiku	NS	Kristiina
Suur-Savo	NS	Mikkeli
Tampereen Sanomat	NS	Tampere
Tornion Laakso	NS	Tornio
Turun Sanomat	NS	Turku
Työ	SDP	Viipuri
Työläinen	SDP	Porvoo
Työmies	SDP	Helsinki
Uusimaa	Suom.	Porvoo
Uusi Aura	Suom.	Turku
Uusi Suometar	Suom.	Helsinki
Vaasa	Suom.	Vaasa
Vapaa Sana	SDP	Vaasa
Vapaus	SDP	Mikkeli
Viipuri	Suom.	Viipuri
Viipurin Sanomat	NS	Viipuri

(Lähde: Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. 1987 s. 24, 45, 58, 78.)

